

A VASÁRNAPI KÖTELEZŐ PIHENŐNAP TERMÉSZETJOGI ALAPJAI ÉS KÖZPOLITIKAI LEHETŐSÉGEI*

FRIVALDSZKY János
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. A ‘szabad vasárnap’ természetjogi alapjai

1.1. A heti pihenőnap, mint az emberi személy munkához való természetes jogának része

A munka *alanyi* dimenziójának elsődlegessége a munkát végző ember *méltóságából* fakad, ezért a munkásnak mindig ontológiai elsőbbsége van a munka objektív, tárgyi és intézményi dimenziójával szemben.¹ Aquinói Szent Tamás² szerint nem csak a kéz dolgozik, hanem az *egész személy*, minthogy az egész személy kifejeződik a munkatevékenységben. A munka így *emberi, személyes* jelleget hordoz. Az ember ily módon nem tárgya, hanem alanya a munkájának,³ s ekképpen a munkát,

* Jelen tanulmány elkészültét az „Oktatói kiválósági ösztöndíjak és díjak” című pályázati felhívás eredményeként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK) KAP–3.6–14/003. sz. pályázati projektje támogatta.

¹ „A szubjektív oldal a munka különleges méltóságát ragadja meg, azt, ami megtiltja, hogy a munkát úgy tekintsék, mint egyszerűen bérért végzett tevékenységet vagy személytelen részzelemet a termelés szervezetén belül.” „A munka szubjektív dimenziójának elsőbbséget kell élveznie az objektív dimenzióhoz képest, mert ez a munkát végző ember dimenziója, meghatározza a munka minőségét és magasabb rendű értékét.” Az IGAZSÁGOSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. [a továbbiakban: *Kompendium*] Budapest, Szent István Társulat, 2007. 271., 150.

² A középkorban természetes volt, hogy a rendi társadalom keretein belül mindenki a hivatásának megfelelően valamiképpen végzi a feladatát, azaz dolgozik. Szent Tamás a munkát az ember erkölcsi cselekvésvilágához tartozónak tekinti. A bencések, a domonkosok, valamint Szent Tamás munkát érintő felfogásának elemzését lásd: TARJÁNYI Zoltán: A munka Aquinói Szent Tamás gondolkodásában. In: *Erkölcsteológiai Tanulmányok* 13. – *A munka*. (sorozatszerkesztő: TARJÁNYI Zoltán) Budapest, Jel, 2012. 65–78. A munka problémaként a XIX. században jelent meg, amikor az Egyház dokumentumaiban reagált is rá. Vö. Antonio Maria BAGGIO: *Lavoro e cristianesimo*. Roma, Città Nuova, 1988. 64.

³ II. JÁNOS PÁL pápa: *Laborem exercens*. [a továbbiakban: *Lab. ex.*] III., 27. In: TÓMKA Miklós – GOJÁK János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása*. Dokumentumok. Budapest, Szent István Társulat, é. n. 378.

s különösen a munkaszervezés munkást érintő kérdéseit, mint mélyen személyes (perszonalisztikus) *értéket* hordozó valóságot kell tekintenünk.⁴

A *munkavégzés kötelezettsége természeti törvényen* alapul, minthogy a *másokért* (családért, a társadalomért) végzett munka kreatív és személyes jellegében alapvetően járul hozzá a munkát végző ember *személyi kiteljesedéséhez*. Az ember erkölcsileg helyesen nem dönthet úgy, hogy nem dolgozik, ha egyébként dolgozni tudna, mert ez önmagát visszavetítő *erkölcstelen* döntés lenne önmagával, családjával és a társadalommal szemben, ezért az embernek ahhoz, hogy emberhez méltó életet éljen, dolgoznia kell (*sollen*). Másrészt az embernek el kell tartania magát és családját, ezért *szükséges (müssen, muszáj)* is dolgoznia. Ezért kell a megfelelő szervezetnek, alanyoknak – legyen az állami szerv vagy munkáltató – biztosítani, hogy a személy ezen természeti törvényen alapuló kötelezettségét teljesíthesse, s így a munka révén *személyi önkifejlesztéshez való joga* alapján kifejleszthesse önmagát, természetesen az adott munka jellegét és a munkakörülményeket is tekintetbe véve. Az emberre olyannyira jellemző munkának azonban mindig *emberi minőségűnek*, azaz *hozzá méltónak* kell lennie a munkakörülményeket, a *munkafeltételeket* tekintve is. Az emberi személy kibontakoztatásának *erkölcsi kötelezettsége*, és így a másik oldalról pedig természetes joga alapozza meg a munkavégzés természeti törvényen alapuló voltát, voltaképpen *minden ember munkához való természetes, alanyi jogosultságát*.⁵ Ez nemcsak azt jelenti, hogy minden személynek joga van a *munkanapokon végzett* tisztességes megélhetést biztosító munkához a maga, családja és a társadalom javáért,⁶ hanem azt is, hogy joga van a folyamatos munkavégzéshez szükséges munkaképesség fenntartásához is, vagyis ahhoz, hogy a regenerálódjon.⁷ Ezért minden embernek joga van tehát a munkavégzéstől mentes *rendszeres pihenő időre*.⁸ Ez utóbbi része a rendszeres heti pihenőnap. Ki kell jelentenünk, hogy az „*ünnep- és pihenőnap megtartása – jog*”.⁹ Enélkül a személy nem tud dolgozni, következésképpen nem tudja önmagát személyként kiteljesíteni.¹⁰ Sőt, többről van szó: enélkül fizikai és mentális *egészségében károsodik*. A dolgozónak tehát a *munkások emberi jogaként a pihenéshez való jog* keretén belül a *rendszeres heti pihenőnapra*, legalább a *vasárnapra alanyi (természetes) jogosultsága* van.¹¹ Hogy miért éppen a vasárnapra, arról később lesz szó.

⁴ *Lab. ex. IV., 71.* In: TOMKA–GOJÁK i. m. 394.

⁵ *Lab. ex. V., 72.* In: TOMKA–GOJÁK i. m. 394. A „teljes foglalkoztatottság”-ra való törekvés szükségszerűsége így fogalmilag szükségszerűen adódik: „288. A munka a mindenkit megillető javak közé tartozik, elérhetőnek kell lennie mindazok számára, akik képesek munkavégzésre. Ennyiben a kötelező távlati cél minden igazságosságra és közjóra irányuló gazdasági rendszer számára: a teljes foglalkoztatottság.” Ld. *Kompendium* i. m. 157.

⁶ *Lab. ex. V., 73.* In: TOMKA–GOJÁK i. m. 395.

⁷ XXIII. JÁNOS pápa: *Pacem in Terris*. II., 18–19. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 166.

⁸ JOSEPH HÖFFNER: *Keresztény társadalmi tanítás*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 132.

⁹ *Kompendium* i. m. 284., 155.

¹⁰ *Lab. ex. 38., 39.* In: TOMKA–GOJÁK i. m. 383.

¹¹ *Lab. ex. V., 92.* In: TOMKA–GOJÁK i. m. 400.

A heti pihenőnap alanyi jogáról *lemondani sem lehet*, minthogy az a dolgozó ember *egészségének megőrzéséhez feltétlenül szükséges*. De a végső eredőket keresve meg kell állapítani, hogy a pihenőnap nem csak munkavégzéstől mentes szünnap, hanem ‘*ünnepi munkaszünet*’ is, amelynek *szükségessége az ember méltóságából*, azaz lényegi *természetéből* fakad, s így arról le sem mondhat.¹²

Némely jogeset elbírálásából az derül ki,¹³ hogy egyes bírói fórumok helyesen úgy tartják: ha valaki bizonyítani tudja, hogy például közalkalmazottként, közfoglalkoztatottként (pl. az állami vasúttársaság dolgozójaként) abból érte egészségügyi (esetleg mentális) károsodás, hogy huzamos időn keresztül nem adták ki neki a kötelező heti pihenőnapot, akkor az az egészséghez való jog megsértése miatt kártérítésre jogosult. A heti pihenés olyannyira szükséges tehát a testi és a mentális egészséghez, hogy arról kategorikusan (szerződésben) lemondani sem lehet érvényesen, s ezen jog sérelméből fakadó egészségügyi károsodás kártérítésre jogosítja a munkavállalót. De tekintsünk vissza a történeti gyökerekre: hogyan vált a szabad vasárnapozóhoz való jog a munkások jogává?

1.2. A munkásmozgalmak a szabad vasárnapért küzdöttek

Azzal szeretnénk kezdeni e probléma tárgyalását, hogy talán az sem tekinthető véletlennek, hogy a munkásmozgalmak éppen a vasárnapot kívánták szabadnappá tenni,¹⁴ akkor is, ha ahhoz vallási tartalom számukra már nem fűződött. Mégis úgy tűn-

¹² „Az emberi méltóságot, amiről Isten maga oly nagy tisztelettel rendelkezik, senki ember büntetlen meg nem sértheti, s nem akadályozhatja meg a törekvést arra a tökéletességre, amely a mennyei örök életnek megfelel. Sőt, az ember a maga jószántából még csak bele sem egyezhet abba, hogy vele ebből a szempontból természetének meg nem felelő módon bánjanak, azaz hogy lelkét rabszolgasorban tartásák, mert itt nem jogokról van szó, amelyekkel az ember szabadon rendelkezik, hanem Isten iránti kötelességekről, amelyeket szentül kell betölteni. Ebből következik az *ünnepi munkaszünet szükségessége* (kiemelések tőlem: F. J.)” XIII. LEÓ pápa: *Rerum Novarum*. [a továbbiakban: *Rerum Nov.*] 2., 32. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 45. Később XXIII. János pápa a „*Mater et Magistra*” kezdetű enciklikájában (1961) szintén az emberi méltóságból eredezteti a heti ünnepnap (vasárnap) megtartásának kötelezettségét: „249. Az emberi méltóság védelmében, amellyel az ember azért van felruházva, mert Isten teremtménye, mert Isten saját képmását, a lelket teremtette belé – tehát az emberi méltóság védelmében az Egyház mindig azt tanította, hogy mindenkinek rendszeren meg kell tartania a harmadik parancsolatot: „Emlékezzél meg róla, hogy a szombatnapot megszenteljed.” <http://tarsadalomformalas.kife.hu/xxiii-janos-papa-mater-et-magistra/>

¹³ Marco PROIETTI: Il danno per mancato riposo settimanale nel pubblico impiego. *Il Sole 24 Ore*. 08. 07. 2013. <http://www.diritto24.ilssole24ore.com/lavoro/primiPiani/2013/07/il-danno-per-mancato-riposo-settimanale-nel-pubblico-impiego.php?preview=true>

Lucia NACCARONE: Prescrizione decennale per il danno subito dal dipendente pubblico che non ha usufruito del riposo settimanale. *diritto.it*. 10. 05. 2013. <http://dirittodellavoro.diritto.it/docs/5089576-prescrizione-decennale-per-il-danno-sub-to-dal-dipendente-pubblico-che-non-ha-usufruito-del-riposo-settimanale?source=1&tipo=news>

¹⁴ „A nyolcvanas évek folyamán [...] a zürichi munkásgyűlés (1883) a németországi szociálpolitikai egyesület (1885) és a német katolikusok nagygyűlése (1887) sürgette a vasárnapi munkaszünet nemzetközi szabályozását.” GIESSWEIN Sándor: *Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben*. Budapest, Stephaneum Nyomda, R. T. 1913. 84.

het, hogy az abban rejlő bölcsességet hallgatólagosan vallották a kereskedelmi dolgozók.¹⁵ Elsődlegesen a kereskedelmi dolgozók szakszervezeteinek történeti hagyományai között kell kutakodnunk, ha a mai vasárnapi üzletbezárások legitimitását kívánjuk történelmi optikából megítélni. Például – hogy hazánk helyzetét tegyük vizsgálat tárgyává – a Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegyletének tagjai az 1900-as évek legelején százezerszám,¹⁶ *legelső követelésükként* terjesztették elő a *szabad vasárnapot*,¹⁷ azaz a vasárnapi boltbezárásokat: „A bolti alkalmazottak 1895-ben tették meg a szakegyleti szervezkedés első lépéseit. 1895 augusztusában az Akácfa utcai Trieszt kávéházban tartották az üzleti alkalmazottak első gyűlését. A bérek és a munkaidő szabályozását, a vasárnapi munkaszünet bevezetését követelték. Kugler Gyula – szociáldemokrata kereskedelmi dolgozó – volt a szónok.”¹⁸ A még korábbi történeti előzményeket firtatva megállapíthatjuk, hogy már jóval korábban megtörténtek az első ezirányú kezdeményezések: „1848. április 27-én [...] a pesti boltoslegények gyűlést tartottak a vasárnapi 10 órás üzletzárás érdekében”, és „ugyanaz év május 7-én benyújtották a kereskedőtestülethez a kívánságaikat a vasárnapi munkaszünetről és a munkaidő szabályozásáról.”¹⁹ Azt láthatjuk tehát, hogy a munkások, *mint munkások* igényelték és ezért *követelték* egészségmegőrzésük miatt, a munkavállalás igazságossági tényezőjeként, mint legfontosabb és *elsőrendű* követelést, a *vasárnapi munkaszünetet*.²⁰

¹⁵ „»6 napot dolgozzál, a hetediket pihenjél – ez volt az Úr szava. 6 napot dolgozzál és ne pihenjél – ez a kalmár szava.«” KASZ (Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezete) 1900 – 2000 Szakszervezetünk első 100 évének rövid összefoglalása. http://www.kasz.hu/system/printer2.php?file=html/1/1_1/tortenet.html [a továbbiakban: KASZ]

¹⁶ „1890 és 1910 között a munkások kivívták, hogy a hatóságok engedélyezzék a helyi szakegyletek országos szakszervezetekké alakulását. A szakszervezetek taglétszáma gyorsan növekedett: a századfordulón még alig 10 ezer munkást tömörítettek, 1906-ra a létszámuk meghaladta a 150 ezret.” Uo.

¹⁷ „1900. november 4-én, vasárnap este 9 órakor a Teréz körúti Merán kávéházban létrehozták a Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegyletét (KASZ). A gyűlés fő témája a vasárnapi munkaszünet követelése volt.” Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ „Ilyen mozgalmas előzmények után a kereskedelmi miniszter 1903 júniusában kiadta új rendeletét, hogy vidéken minden üzlet, Budapesten a fűszerboltok vasárnap délelőtt 10 órától kötelesek zárva tartani, a budapesti iparcikk kereskedők pedig vasárnap nem is nyithatják ki üzletüket. A miniszter beismerte, azért döntött így, mert félt a kereskedelmi alkalmazottak mozgalmának újabb nagyobb hullámától. 1905-ben a fűszeresegédek az alábbi követeléseket fogalmazták meg nagygyűlésükön: – a teljes vasárnapi munkaszünetet [...]” Uo. A későbbiekben is a legelső követelés volt a vasárnapi szünnap: „A KAOSZ 1923 februárjában ülésező közgyűlése az alábbiakban fogalmazta meg a bolti dolgozók követeléseit: 1. A teljes vasárnapi munkaszünet [...]” Uo. A magyar Katolikus Egyház legfőbb vezetője és a püspöki kar is támogatta a dolgozókat a szabad vasárnapért való törekvésükben: „A bolti dolgozók vasárnapi munkaszünetének kivívásáért folyó harcban a Szövetség vezetősége még *Serédi Juszticián* bíboros hercegprímás segítségét is igyekezett igénybe venni: 1931. szeptember 6-án a KAOSZ 25 tagú küldöttséggel kereste fel az esztergomi érseket. A püspöki konferencia foglalkozott az ügygel és egyhangúlag elfogadta azt a határozatot, hogy a kereskedelmi alkalmazottaknak is szükségük van a vasárnapi pihenőre.” Uo.

A mentális (pszichés, idegrendszeri) regenerálódáshoz bizonyítottan nélkülözhetetlen a heti pihenőidő, mégpedig annak *vasárnapi* formájában, minthogy az *évezredes hagyomány* azt bizonyítja, hogy speciális tartalmával ez biztosítja a valódi regenerálódást a személyek (munkások) számára. Ezt bizonyítja, hogy a szabad vasárnap munkások számára való – 1900-as évek elején megfogalmazódó – követelése független volt attól, hogy ennek követői keresztényszociálisok²¹ vagy éppen szociáldemokraták vagy esetleg szervezetlen kereskedelmi alkalmazottak voltak.²² De az egyes történelmi élethelyzetektől is független volt a szabad vasárnapért való küzdelem a XX. században, mivel úgy érezték, hogy *alapvető emberi szükségletről* és jogról van szó.²³

²¹ Wilhelm Emmanuel von Ketteler püspök (1811–1877) már az 1870-es években a munkásosztály jogos követeléseként említi a munkásvédelmi intézkedések között a vasárnapi munkaszünetet. Giesswein Sándor (1856–1923) azt állítja, hogy ez a jogos igény Ketteler mintegy végrendelete egyik elemeként tekintendő. GIESSWEIN (1913) i. m. 50. Amikor a munkások jogos igényeinek megfogalmazását olvassuk nála, érdemes szem előtt tartani azt, hogy Ketteler mielőtt pap lett, jogászként dolgozott, de különösen azt, hogy tanításának jelentős részét XIII. Leó pápa belefoglalta a *Rerum novarum* kezdetű, a munkáskérdéssel foglalkozó nagyhatású enciklikába. Az említett enciklika, amint azt az előbb idéztük, az emberi méltóságból eredezteti az „ünnepi munkaszünet” szükségességét. *Rerum Nov.* 2., 32. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 45. Megemlítendő végül, hogy Magyarországon a keresztényszociális mozgalom 1905-ben követelte a „legalább 36 óras vasárnapi munkaszünetet”. *Magyar Katolikus Lexikon*. Keresztényszociális szakszervezeti mozgalmak Magyarországon. <http://lexikon.katolikus.hu/K/kereszt%C3%A9nyoszoci%C3%A1lis%20szakszervezeti%20mozgalmak%20Magyarorsz%C3%A1gon.html>

A magyar keresztényszociális mozgalom dokumentumait áttanulmányozva láthatjuk, hogy számos dokumentum követeli a vasárnapi szünnapot, a munkavégzés tilalmát, vagy annak nagyon erős korlátozását.

- a.) „Az Országos Keresztény-Szociálista Párt Programja és Szervezeti Szabályai (1907)” 19. §.: „követelünk teljes, legalább 36 óras, vasárnapi munkaszünetet, ennek kevés kivétellel minden foglalkozásra s a kereszténység ünnepeire való kiterjesztését [...]”. Ld. GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 308.
- b.) „A Székesfővárosi Keresztény Szociális Községi Párt Programja (1912)” 15. pontjában így fogalmaz: „Kívánjuk a vasárnapi munkaszünetnek az egész vonalon való életbe léptetését [...]”. Uo. 315.
- c.) „A Keresztény Szociális Gazdasági Párt Programja (1919)” 51. „Követeljük a testi és szellemi munkások részére a teljes 36 óras vasárnapi [...] munkaszünetet [...]”. Uo. 323. A 44. pontban ezen túl még „kívánják” a „vasárnapi tanoncoktatás megszüntetését.” Uo.
- d.) „A Keresztényszocialista Párt Választási Felhívása (1922)” tartalmazza a vasárnapi munka „erős korlátozásának” követelését. Uo. 341.
- e.) „A Keresztény Földműves és Iparos Párt Programja (1922)” 41. pontjában munkásköveteléseként találhatjuk meg azt, hogy a vasárnapi munka „csak a feltétlenül szükségesre szorítandó, s minden munkásnak egy heti 36 óras megszakítás nélküli pihenés biztosítandó”. Ezen kívül az iparosköveteléseknél a 39. pontban „kívánják” még a „vasárnapi tanoncoktatás megszüntetését”. Uo. 343.

²² „A korábbi esti záróra, a vasárnapi teljes munkaszünet követelése terén az MKAOSZ együtt tudott működni más szervezetekkel, és harcukat támogatták a szervezetlen kereskedelmi dolgozók is.” KASZ i. m.

²³ „1945 augusztusában ismét megjelent a »Kereskedelmi Alkalmazottak« első vezércikkének címe: »És mégis vagyunk!« volt. Még nem épült ki a közigazgatás, nem jöttek létre a bolti dolgozók érdekeit figyelembe vevő rendeletek, utasítások. A Szövetség kezdeményezésére a kereskedelmi miniszter el-

1.3. A szabad vasárnap évezredes hagyománya önmagában legitimálja ezen intézményt

Úgy véljük, hogy pusztán már a *bizonyított funkcionalitású* hagyomány ereje nyomán²⁴ is az lenne a helyes, hogy annak kelljen bizonyítania azt, hogy nem a vasárnapi heti pihenőidő jelenti a valódi regenerálódást az ember számára, aki ezt állítja, vagy aki a vasárnapot ebbéli minőségében megkérdőjelezi. Mi mégis megpróbáljuk több érveléssel is igazolni azt, hogy miért éppen a *vasárnap* jelenti és jelentheti csak a *valódi* heti pihenőidőt. Újból szükséges azonban leszögezni azt, hogy a (kereső) munkavégzéstől mentes vasárnap személyes, családi, közösségi és így összetársadalmi fontosságát és ebbéli értékes minőségét az *évszázados hagyomány ereje* már akár önmagában is elégségesen igazolja, bizonyítja. A hagyomány ugyanis ebben az esetben több, mint rendszeresen ismétlődő magatartásforma, vagy valamiféle egyezményes szokvány, minthogy valódi mély *emberi értelmet*, s így *erkölcsi normativitást* hordoz.²⁵ Ez a normativitás alapozza meg a *szabad vasárnap*hoz való jogot, s annak társadalmi *intézményesítésének kötelezettségét*. Ennek igazolására törekszünk majd a továbbiakban, amikor alább a szabad vasárnap (és „vásárnap”) hagyományának elemzésére röviden kitérünk.

Az Európai Bíróság (European Court of Justice - ECJ) 1996. november 12-i döntésével²⁶ – Nagy-Britannia ezirányú keresetére – megsemmisítette a Tanács 1993. november 23-i 93/104/EK irányelvében azon rendelkezést, miszerint a heti pihenőidő „elvből a vasárnapot is magában foglalja”²⁷ (5. cikkely 2. bekezdés), minthogy a Bíróság úgy találta, hogy ez nem volt kellően alátámasztva.²⁸ A Bíróság szerint a Ta-

rendelte a teljes vasárnapi munkaszünetet, a szombati weekend-et és a szabályozott 8 órás napi munkaidőt.” Uo.

²⁴ Vö. „A vallási ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánítása hosszú történeti folyamat eredménye, és jórészt a hagyományok befolyásolják.” Illetve még: „A vasárnapi pihenőnap szokása a hagyományokon alapul, s ez ma már a világ nagy részén egységes gyakorlat; [...]” 10/1993. (II. 27.) AB határozat

²⁵ Lásd a ‘szokás’ különböző jelentéseit, formáit és tartalmait jogfilozófiai perspektívában: Pierluigi CHIASSONI: Tre buoni filosofi contro i cattivi costumi. (Giurisprudenza analitica e teoria della consuetudine). In: Silvia ZORZETTO (szerk.): *La consuetudine giuridica. Teoria, storia, ambiti disciplinari*. Pisa, Edizioni ETS, 2008. 96.

²⁶ Judgment of the Court of 12. November 1996. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Council of the European Union. Council Directive 93/104/EC concerning certain aspects of the organization of working time – Action for annulment. Case C–84/94. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61994CJ0084>

²⁷ *Council Directive 93/104/EC* of 23. November 1993 concerning certain aspects of the organization of working time: „Article 5. Weekly rest period. Member States shall take the measures necessary to ensure that, per each seven-day period, every worker is entitled to a minimum uninterrupted rest period of 24 hours plus the 11 hours’ daily rest referred to in Article 3. The minimum rest period referred to in the first subparagraph shall in principle include Sunday (kiemelés tölem: F. J).” *Official Journal* L 307, 13/12/1993 P. 0018 – 0024. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31993L0104>

²⁸ Vö. Kiss György: A munkaidő megszervezésének egyes kérdései. In: Kiss György (szerk.): *Az Európai Unió munkajoga*. Budapest, Osiris, 2001. 374.

nács ugyanis elmulasztotta kifejtteni, hogy a *vasárnap*, mint heti pihenőnap, *szorosabb kapcsolatban van a dolgozók egészségével és biztonságával*, mint a hét többi napja.²⁹ Mi éppen ezt igyekszünk igazolni jelen tanulmányban.

1.4. A vasárnap megünneplése az embernek, mint természeténél fogva vallásos lénynek a joga

Az ember természeténél fogva *szellemi*, illetve mindenki – meghívottsága értelmében – *vallásos lény*,³⁰ így a heti kötelező pihenőnap csak azon napként kerülhet meghatározásra, amely lényegénél fogva *senkinek sem munkanap*, mely nem lehet más, mint a vasárnap. A vasárnap helyes megünneplése tehát valamiképpen az emberek szívébe írt egyetemes *természetes erkölcsi törvényen* alapszik.³¹ A specifikusabb teológiai tartalmakat ebben a tanulmányunkban nem tárgyaljuk, de arra azért szükséges rámutatni, hogy az ember természeténél, azaz belső irányultságánál fogva vallásos lény is, s ez rögvést involválja a vasárnap mint munkaszüneti ünnepnap intézményének szükségességét. Ehelyütt elégségesnek tűnik e tekintetben néhány filozófiai érvet hoznunk.

Ami az emberi személy *igazi java*, az a társadalom java is egyben, márpedig az ember nemcsak dolgozó lény, hanem a *teljes* önkifejlesztésre hivatott, családban és társadalomban élő, a *transzcendensre* nyitott *személy* is. Az így felfogott mivoltaiból

²⁹ „[...] the Council has failed to explain why Sunday, as a weekly rest day, is more closely connected with the health and safety of workers than any other day of the week.” Judgment of the Court of 12. November 1996. Case C–84/94.

³⁰ Ld. a *Iustum Aequum Salutare* jelen számában Kuminetz Géza tanulmányát.

³¹ „A szombat parancsa tehát, mely az első szövetségben előkészíti az új és örök szövetség vasárnapját, Isten tervének mélységében gyökerezik. Éppen ezért nem a többi kultikus rendelkezés között – mint annyi más parancsolat –, hanem a Tízparancsolatban, a »tíz szó« között található, melyek megjelölik az *emberi szívbe egyetemesen beleírt erkölcsi élet pilléreit* [kiemelés tőlem: F. J.]. Amikor Izrael s később az Egyház e parancsolatot a legalapvetőbb erkölcsi szabályok közé sorolja, tanújelét adja, hogy nem a vallásosság közösségi megnyilvánulásának egyszerű fegyelmi szabályáról van szó, hanem az Istennel való kapcsolat – bibliai kinyilatkoztatás által hirdetett és fölkinált formájának – elengedhetetlen és meghatározó kifejezéséről. Napjainkban a keresztények is fölfedezik a vasárnap parancsának e távlatát. S ha van is természetes irányultsága az ember pihenési szükségletére, még inkább irányulnia kell a hitre, és ezt kell első helyre tenni, hogy mély értelmét megérthessük, s el ne silányítsuk, el ne áruljuk.” *Dies Domini. II. János Pál pápa apostoli levele a vasárnap megszenteléséről*. [a továbbiakban: *Dies Dom.*] 13. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=70#DD24>

Ld. még: „A kötelező pihenőnap erkölcsi kötelességének emberi tapasztalatra építő megalapozását az erkölcssteológia régóta a vasárnap természetjogi megalapozásaként tárgyalja. Az emberi ön- és identitástudat tükröződik a vasárnap előképének tekinthető természetes pihenőnapban, amely a munkától való távolmaradást, mint az ember világban betöltött különleges helyzetének, szerepének és küldetésének jeleként fogta fel. Erre a természetes tapasztalatra építettek a vallások a maguk hittartalmi és rituális tanításukkal, gyakorlataikkal. Ugyanakkor ezt a természetes alapot használja fel a kinyilatkoztatás is, amely az ószövetségi szombat napban a teremtés és az Isten és választott népe közötti szövetség jele volt, az Újszövetségben Krisztus feltámadásának napja volt, az Egyház életében pedig a feltámadásra irányuló megemlékezés ünnepnapja.” TAKÁCS Gábor: *Dies Dominica. A keresztény vasárnap erkölcssteológiai vonzatai*. In: *Erkölcssteológiai Tanulmányok I.* (sorozatszerkesztő: TARIÁNYI Zoltán) Budapest, Jel, 2002. 95.

származnak a fent kifejtett és még alább kifejtendő jogosultságok is, amelyek mind a *vasárnapi pihenőnaphoz való jogban* foglalhatóak össze.

Az ember *szellemi lényként* érteni kívánja önmagát és a világot, s ezen teljes és végső *értelem keresése* az emberen és a világon túli világ felé irányítja őt, vagyis Isten felé. A boldogulás és a tökéletesedés, ha helyesen keresi azokat, szintén Isten felé irányítja.³² Ehhez azonban erre való odafigyelést, az Istenre talált számára pedig imádságot és az istentiszteleti cselekményt³³ is lehetővé tevő *heti rendszerességgel visszatérő* időre van szükség, amikor is ezt a vallásos valóságot *meg lehet élni*, mégpedig nem is akárhogy, hanem *vallási közösségben*,³⁴ hiszen a ‘személy’ – mint már szóltunk róla – természete szerint közösségi és a transzcendensre nyitott lény. Ezért a személynek joga van ahhoz, hogy heti rendszerességgel *ki tudjon lépni* a munka világából, annak idejéből és az említett dimenzióra, valóságra figyelve tudjon élni. Ez csak olyan napon lehetséges, amely nem munkanap senkinek, hanem mindenki számára legitím módon adott, hogy ne kelljen dolgoznia, hanem az emberi értelem szempontjából *valóban lényeges lelki* dolgokra tekintve tudjon egy napot eltölteni az övéivel. Filozófiai antropológiai értelemben tehát a rendszeres heti – mint látni fogjuk a vasárnapi – pihenőnap, lényegi jelentéssel és igazsággal bír.

Általános érvénnyel állítható, hogy az embernek, mindenkinek lelki igénye van a közös és közösségi intencióval *ünnepként* megélt vasárnapra. Ily módon kifogásolható az *általánossá tett rugalmas munkahét* ideológiája, illetve gyakorlata, mert az az ‘ünnepnap’ és ‘hétköznap’ között nem tesz különbséget, márpedig ez a különbségtétel az ember belső pszichés igényéből (is) fakad.³⁵ Nem csak azért pihenünk vasárnap, hogy a munkaszünet után újult erővel dolgozhassunk, hanem vasárnap tekintünk az élet igazi értelmére, céljára és ebből a *logos*-ból töltekezve dolgozunk a hétköznapokon.³⁶ Ha az ember a *mentális/lelki összeszedettségében* egzisztenciális középontjára, azaz *létének értelmére fókuszálva* megtartja az ünnepet, akkor az ünnep is *megtartja* az embert.³⁷ Mindazonáltal a hétvégéken jelenleg inkább „szétcsúsznak” az emberek, így nem is nyernek erőforrást a munkás hétköznapokra. Némileg csatánosan fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy ha helyesen éljük meg a vasárnapot, akkor az így megélt *vasárnapból nyerik a hétköznapok az értelmüket*. Azt is állíthatnánk, hogy az ember igazi létét középpontba állító vasárnap az igazság „pillanata”,

³² Vö. SCHÜTZ Antal: *A bölcsélet elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 1940. 440.

³³ Uo. 436.

³⁴ Uo. 437.

³⁵ H. A. DIEDERIKS (és mások): *Nyugat-európai gazdaság- és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig*. Budapest, Osiris, 1995. A preindusztriális Európában az „ünnepek az egész közösség ünnepi voltak, ezért a közösség egységét is jelképezték.” Uo. 150–151.

³⁶ „De a vallás már önmagában is egészségesebb életvitelt teremthet, mert fegyelmezettséget és önkontrollt kíván, és a vasárnap, mint pihenőnap megtartása is a testi-lelki egyensúlyt szolgálja.” KOVÁCS Bernadett – NAGY Beáta: A kiegészítés és a spiritualitás összefüggésének vizsgálata prevenciósi szempontból. In: BALOGH László – KONCZ István – MEZŐ Ferenc (szerk.): *Pszichológiai metszetek*. Debrecen, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2010. 76.

³⁷ PAPP Miklós: Az ünnep mint egyedüllet a gondolatainkkal. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 10. – Az ünneplés*. (sorozatszerkesztő: TARIÁNYI Zoltán) Budapest, Jel, 2010. 98., 173.

amelyben a munka világát és annak igazságosságát is meg lehet ítélni. Aki a vasárnapot helyesen éli meg, annak lényegi üzenete szerint, az a munka valódi értékét is helyesen szemléli, s így annak időbeli kereteit is betartja. A munka az emberért van, ahogyan a vasárnap is az ember kiteljesedését szolgálja, ezért valóban emberi módon kell mindkét dimenziót megélni, hogy mindkettő kiteljesítse az embert. Korunk embere azonban jobbára nem tud a munkához helyesen viszonyulni (a pénz szerzésének szükségszerű, azaz a jelen körülményei között nem meghaladható útjaként tekintti azt), ezért nem tud mit kezdeni a vasárnappal sem, hiszen az nem a pénzkeresésről szól. A vasárnapra ezért a pénz elköltésének napjaként tekint, amihez jól illik az egész napos „plázás-hipermarketes” vásárlás kultúrája. Avagy, ennek alternatívájaként a vasárnapot is a pénzkereséssel tölti.

1.4.1. A heti pihenőnap, mint a vallásszabadság gyakorlásához való jog időbeli előfeltétele

A heti pihenőnap tehát az emberi személy transzcendens irányultságának, az Igazra való nyitottságából fakadó *vallásgyakorlási jogának* szerez érvényt úgy, hogy lehetővé teszi azt, hogy ezzel a jogával a gyakorlatban élni tudjon.

Az ószövetségi zsidó hagyományban a szombati pihenőnap Isten igazságának szolgáltató *időbeli teret*, amikor az ember nem azon kell, hogy legyen, hogy az isteni parancsra átalakítsa, jobbá tegye az Istentől kapott világot, a földet, hanem magára a Teremtőre, mint a legfőbb Jóra, a Vele való kapcsolatra kell figyeljen. Ilyenkor, szombaton, Jahve emberi dimenziót és logikát messze meghaladó létezési módja, igazi szabadsága és igazi igazságossága kap teret időbeli dimenzióban az emberek között:

„A munkáról szóló bibliai tanítás csúcspontja a szombati nyugalom parancsa. A nyugalom a munka szükségszerűségéhez láncolt ember elé tárja a teljesebb szabadságnak, az örök szombat szabadságának perspektíváját (vö. Zsid 4, 9–10). A nyugalom napja alkalmas arra, hogy az ember emlékezzen Isten munkáira a teremtéstől a megváltásig, újra átélje és az Ő munkáiként ismerje fel ezeket (vö. Ef 2, 10), s hálát adjon életéért és Istenben, mindezek szerzőjében való létezéséért. A szombat emlékezete és tapasztalata védelmet ad a munka szolgasága ellen, legyen az önkéntes vagy kényszerű, és védelmet a kizsákmányolás minden, leplezett vagy nyílt formája ellen. A szombat ugyanis, azon túl, hogy lehetőséget ad az istentiszteleten való részvételre, a szegény ember védelmében nyert bevezetést, továbbá szabadító szerepe van, tudniillik az emberi munka antiszociális torzulásaitól. Ez a nyugalom, amely akár egy esztendeig is eltarthatott, a föld termésének a szegények javára történő kisajátítását és a földtulajdonosok tulajdonjogainak felfüggesztését is magával hozta [...]”³⁸

³⁸ *Kompendium* i. m. 258., 145.

Általában is elmondható, hogy a zsidók időtudatában az igazi, tartalommal kitöltött lét(ezés) éppen a szakrális ünnep volt: „Az ő számukra nem az idő volt abszolút, hanem az ünnepek jelenléte [...]”.³⁹

A keresztényeknél is a vasárnapi pihenőnap a munkavégzés hétköznapijaitól elkülönülő *ünneppnap* is egyben, amely az ember természetfelettire, az Istenre nyitott természetéből fakad.⁴⁰

Szükséges megemlíteni, hogy a kelet-közép-európai országokban a legfontosabb keresztény vallási ünnepnapok kommunizmus utáni munkaszüneti nappá tétele jelentős eredmény volt a *vallásszabadság* gyakorlásának terén. A diktatúrák ugyanis nem tűrik azt, amit egy ilyen ünnep, vagy akár a vasárnap jelent a keresztények számára: olyan nap, amikor az Isten tisztelete zajlik közösségileg a templomokban, a keresztények (alternatív) társadalmába artikulálódva. A lengyel származású Szent II. János Pál pápa, aki – mint tudjuk – megélte a kommunizmust hazájában, így fogalmaz: „A keresztények számára abnormális állapot, ha a vasárnap, az öröm és az ünnep napja egyidejűleg nem pihenőnap is, és nehézséget jelent »megszentelni« a vasárnapot miközben nem rendelkeznek elegendő szabad idővel.”⁴¹ Nézetünk szerint nem lehet nem igazat adni II. János Pál pápának, aki a szabad vasárnaphoz való jogot a vallásszabadság egyik első elvének tekinti.⁴²

³⁹ Gerhard von RAD: *Az Ószövetség teológiája II.* Budapest, Osiris, 2001. 98.

⁴⁰ Vö. *Rerum Nov.* 2., 32. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 45. Nem szeretnénk olyan elvi és egyben kazuisztikus kérdésekbe bocsátkozni, hogy a katolikusok számára – az Úr napjának megszentelésének kötelezettsége miatt – milyen típusú munkákat lehet (vagy kell) végezni e napon, hiszen már az Egyház is nagyon korán tisztázta ezeket és a mai napig is egyértelmű ennek indokrendszere. Bernhard HÄRING: *Krisztus törvénye II. Részletes erkölcteológia I.* Pannonhalma–Róma, eFo, 1998. 269–274. Olyan szükséges munkák, amelyek a dolgok természete szerint feltétlenül elvégzendők e napon, nem érintik a vasárnap megszentelésének kötelezettségét (pl. főzés, a ház takarítása stb.). Carmela Ventrella MANCINI: *Il tempo festivo come 'modello' dell'identità cristiana. Il ruolo rappresentativo dei concili.* 3. – La dimensione sociale delle festività nelle fonti sinodali (secoli V e VI). Ld. a 92. jegyzetet. http://www.dirittoestoria.it/10/contributi/Ventrella-Mancini-Tempo-festivo-identita-cristiana-Concili.htm#_ftn88 Fel kívánjuk viszont hívni a figyelmet arra, hogy tilos volt vasárnap a pereskedés is. Ennek üzenete, hogy ez a nap az örök élet fényében kell, hogy teljék, s inkább a bűnbánatra kell, hogy indítson mindenkit, az igazi igazságosság megismerésére irányulván (az ügyvéd, ha ezt az előírást nem tartotta be, s mondjuk keresetet nyújtott be vasárnap, elveszítette a munkáját). MANCINI i. m. Úgy vélem, hogy a magukat Istenben nem hívőkként meghatározó személyek is találhatnak esetleg a fentiekből megszívlelésre érdemest.

⁴¹ *Dies Dom.* i. m. 64.

⁴² „Ezekhez a jogokhoz XIII. Leó egy másikat is hozzáfűzött a munkások helyzetével kapcsolatban, amelyre jelentősége miatt óhajtok emlékeztetni: ez a vallás előírásainak szabad megtartásához való jog. Ezt a pápa világosan kinyilvánítja a munkások egyéb jogaival és feladataival összefüggésben, annak ellenére, hogy már az ő idejében általános volt a vélemény, hogy bizonyos dolgok kizárólag a magánélet területére tartoznak. Hangsúlyozza a vasárnapi pihenő szükségességét, hogy lehetséges legyen a mennyei javakkal foglalkozni és megadni a tiszteletet az isteni felségnek. [...] Ettől a jogtól, amely alapvető parancsolatban gyökerezik, senki nem foszthatja meg az embert: »senkinek sincs megengedve, hogy büntetlenül megsértse az embernek ezt a méltóságát, amelyet maga Isten is nagy tisztelettel kezel«. Következésképpen az állam köteles biztosítani a munkásnak, hogy élhessen ezzel a szabadságával. [...] Nem téved, aki ebben a világos megnyilatkozásban a vallásszabadsághoz való jog elvének első megnyilvánulását látja, amely azóta számos nemzetközi nyilatkozat és konven-

1.5. Vasárnapi pihenőnap, mint a család és az ember mint ‘családi lény’ természetes joga

A tézisünk az, hogy a *heti kötelező pihenőnap vasárnapként* határozandó meg, amely az ember *családi lény* voltából fakad, s ez utóbbi az új elem, amiről még nem volt szó. A *munkavállaló jogaként* elvileg – de csak formálisan szemlélve – még csak a *heti egy pihenőnap* lenne juttatandó, amely *elvileg* lehetne a hét bármely napja is, de a *dolgozó ember egyszersmind családi lény* is. A vasárnap ugyanis úgy kerülhet negatív megközelítésben meghatározásra, mint azon nap, ami *‘nem munkára rendelt’*. A ‘munkanap’ mint ‘hétköznap’ tehát fogalmi ellentéte a vasárnapnak azon értelmében, amit nemsokára specifikálni fogunk. A vasárnap *több mint ‘munkaszüneti’ nap*, így nem lehet azonos a *hétköznap munkaszüneti nappal* sem, amikor valaki például szabadságot vesz ki (mondjuk csütörtökön). Sőt: a vasárnap fogalmilag, azaz lényegénél fogva nem lehet hétköznap munkaszüneti nap az alább részletezett okok miatt. A munkásnak, a dolgozó embernek joga van ‘családi lény’-ként – a családi ‘relacionális javak’ (Pierpaolo Donati) védelme érdekében – arra, hogy a *munkáját és családi életét összhangba hozza*, így joga van a *vasárnapi pihenőnapra*.

A munkához való jogot azon *jogok rendszerében* kell vizsgálni, amelyek az *emberi természetből* következnek.⁴³ A személyi mivolt kiteljesítését azonban nemcsak a munka jelenti, hanem a családi és egyéb társas kapcsolatainak megélése is (a ‘személy’ mivolt éppen ezen társiaságot fedi antik, klasszikus etimológiai értelmében). Így a pihenőnap nem csupán a munkavégzéshez szükséges rekreációt biztosítja, hanem az emberi személy éltető közegének, a családnak a szolgálatát is, amelyben az ember személyként, *társas lényként* kiteljesedik. Az emberi személy ugyanis nemcsak dolgozó lény, hanem a családban *apa* vagy *anya* is, ezért a *munka feltételeit a család szükségleteihez* is igazítani kell.⁴⁴ A gyermekeknek pedig joguk van a szüleikkel való együttlétre, amely egészséges személyiségfejlődésüknek alapvető feltétele. Ezek mind családi ‘kapcsolati javakat’ testesítenek meg. A társadalom alappilléret jelentő család ‘természetes alkotmányából’⁴⁵ fakad, hogy létének alapvető jellegzetességeit a jogalkotó figyelembe vegye és a család intézményét eszközeivel védje. Márpedig a család nem tud létezni az azt összetartó kötelékek megélése, fenntartása nélkül. A heti (vasárnapi) pihenőnap így egyrészt a családban élő *személy alanyi jogaként* merül fel, másrészt, mint a *család kollektív joga* is. Mindkettő olyan egyéni és társadalmi értékeket képvisel, amely az állam, azaz a tárgyi jog védelme alatt kell, hogy álljon.

ció, [...] valamint az ünnepélyes *zsinati nyilatkozat* és ismételt tanításaim tárgya lett. [...] Ezzel kapcsolatban fel kell tennünk a kérdést, vajon a hatályos törvényi rendelkezések és az ipari társadalmak gyakorlata napjainkban hatékonyan biztosítják-e ezt az elemi jogot a vasárnapi pihenőhöz.” II. JÁNOS PÁL pápa: *Centesimus Annus*. 9. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=86>

⁴³ *Lab. ex. V.*, 72. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 394.

⁴⁴ II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et Spes* kezdetű konstitúciója. III., 2. In: TOMKA–GOJÁK i. m. 67., 249–250.

⁴⁵ Vö. FRIVALDSZKY János: Szempontok a családvédelmi törvény értékeléséhez. *Iustum Aequum Salutare*, VIII., 2012/2. 57–69. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/2012sz/07.pdf>

1.6. A pihenőnap, mint az emberi személy létminőségéről való állásfoglalás:
a személy minden oldalról való kifejlesztéséhez való joga

Az emberi személy nem a minél több fogyasztás által teljeseedik ki egyfajta *homo oeconomus*ként, hanem személyiségének *minden oldalú kibontakoztatása* által, amely a személy önkifejlesztéséhez való jogának fontos tartalmi eleme. A pihenőnap így hozzásegíti a személyt ezen joggal való éléséhez, ugyanis ezen a napon a közösségi kapcsolatainak, így például a közös sportolásnak, vagy a természeti környezet, illetve a kultúra élvezetének élhet megannyi kulturális kifejeződést nyert emberi társas kapcsolataiban.

A szombati, illetve a keresztény hagyományban a vasárnapi pihenőnap a *természeti környezettel* való aktív és egyben szemlélődő kapcsolatot⁴⁶ is helyreállítja, amely egyensúly folyton-folyvást *felborulni* látszik az ember természeti és épített környezetét *átalakító munkatevékenysége* révén.

Az ember vasárnap nem pusztán csak a következő munkahétre készül fel, hanem egy más létmódba lép át koncentráltabban: a családtagjaival és a többi emberrel való *'kapcsolatban való létébe'*. Ez a létmód nem alacsonyabb a munkáénál, sokkal inkább az ember kitejesedését alapvetően biztosító létmódus, amihez feltétlenül szükséges a megfelelő időközeg, azaz a *mindenki számára* biztosított munkától mentes nap.

A vasárnap – mint majd látni fogjuk – a *'betöltendő idő' egzisztenciális* kategóriájába tartozik és nem pedig az *eltöltendő*, vagy éppen „*elütendő*” *üres időbe*; szemben például egy vasárnap helyett kivett hétköznapi szabadnappal, amikor a munkavállaló hiába van otthon, ha a család többi tagja munkahelyén, iskolában, óvodában van. Egyedül ugyanis nem lehet családi (mondjuk hétfői vagy csütörtöki) ünnepet ülni, ez értelmetlen dolog lenne, hiszen nem lenne sem *'közös családi'* sem pedig *'ünnepi'*.

Azt hiszen minden elfogulatlan elme egyet tud érteni XXIII. János pápa a *Mater et Magistra* kezdetű enciklikájában (1961) megfogalmazott következő összegző állításával: „Egyben azonban emberi jog, szükségszerűség is a munka időnkénti szüneteltetése – nem csak azért, hogy az ember visszanyerje testi erejét a mindennapi fárasztó igénybevétel után, és hogy attól elvonja gondolatait valamilyen emberhez méltó kikapcsolódásban, hanem azért is, hogy családja összetartozását erősítse: ez a család minden tagjától megkívánja az életközösség, a harmonikus együttélés ápolását.”⁴⁷

1.7. A vasárnapi pihenőnap a szeretet és a szolidaritás cselekedeteinek kiemelt ideje

A vasárnapi pihenés a fizikai és szellemi regenerálódáson túl a családi közösség építésének, valamint a *rászoruló*k szeretetből való segítésének az ideje is. A pihenés az igazságban való létezés, ami az ószövetségi (zsidó) hagyományban a szeretetben teljessé váló igazságosságot is jelenti. Az igazságos ember tevékenyen az, s azt adja meg a Másiknak, ami őt nemcsak az igazságosság, hanem a szeretet által is megille-

⁴⁶ Joseph HÖFFNER: *Keresztény társadalmi tanítás*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 133.

⁴⁷ XXIII. JÁNOS pápa: *Mater et Magistra*. 250. <http://tarsadalomformalas.kife.hu/xxiii-janos-papa-mater-et-magistra/>

ti. Így a betegek és a börtönben levők meglátogatásának, a szegények különös módon való segítésének az ideje is kell, hogy legyen a heti ünnepnap.

A keresztények a történelemben a vasárnapot mindig az aktív szeretetgyakorlásra is szánták. Ez az a nap, amikor az ember nem a munkával való *szerezésre* irányítja a figyelmét (bár a munkanap sem feltétlenül kell, hogy csak ebben merüljön ki), mint-hogy a vasárnap az egzisztencialista vagy, ha tetszik, perszonalista értelemben a valóban fontosra irányítja a figyelmet: a Másikra, a másikkal való *törődésre*. Ez a 'Másik' elsősorban a családtag, a rokonok, de különös figyelmet igénylő módon *minden el-esett ember*. Így például egyházi előírás rendelkezett arról, hogy vasárnaponként fel kell keresni a börtönben levőket. Erről az egyházi előljárók a megfelelő személy révén gondoskodtak, aki a püspöki anyagi forrásokból segítette a tömlőcben bűnhődőket.⁴⁸

Úgy tartjuk, hogy szükséges lenne a családi, rokoni és társadalmi emberi kapcsolatokban ható *karitatív tevékenységben* rejlő *ingyenesség* kultúráját a – szünni nem akaró – birtoklásra épülő *konzumizmussal* szemben növelni. Ezen családi, rokoni körökben képződő 'relacionális javaknak'⁴⁹ komoly társadalmi, szociális, sőt gazdasági szerepe is van, mivel növeli a *családok jóllétét*. Mindezekre kiemelten van lehetőség vasárnap, amely az ingyenes *segítség*, a *szeretet* és a *szolidaritás* napja is.

1.8. A gazdasági és társadalmi érvek és érdekek ütközésekor a filozófiai

antropológiából származó erkölcsi érvek helyes rendje kell, hogy érvényesüljön

A fentiekből látszik, hogy a vasárnapi munka sem nem szükséges, sem nem szolgálja az emberi személy kiteljesedését, sőt azt kifejezetten *akadályozza*. Ha az emberi személynek járó heti rendszeres, vasárnapi pihenőnappal szembevető érdekek vagy érvek merülnének fel (pl. a multinacionális bevásárlóközpontok, hipermarketláncok tulajdonosainak a fogyasztás korlátlan maximalizálásához fűződő érdeke), akkor azok meg kellene, hogy hátráljanak a filozófiai antropológiailag és így erkölcsileg erősebb súllyal szereplő fenti érvek előtt, amelyek az ember más, nem fogyasztói minőségében tekintett érdekeiből fakadnak.

Fontos, hogy – leszámítva egy-két munkakört, illetve hivatást – mindenki számára ugyanaz legyen a heti pihenőnap (ami a vasárnap), hiszen nem csak a *munka végzése ösztársadalmi érdek a közjó* előmozdítás végett, hanem a *pihenés* is az *egész társadalom javát* szolgálja, minthogy a társadalom, az állam és a piac is egyaránt a *személyként* – és nem pedig csak fogyasztóként – tekintett *emberért* van, ami a „*societas pro persona*”⁵⁰ klasszikus elvéből fakad.

Az emberi személy '*családi lény*' létéből fakadó *kötelezettségei és jogai elsőbbséget* kell, hogy élvezzenek a *fogyasztóként* tekintett ember érdekeivel, de különösen a multinacionális bevásárlóközpontok és hipermarketláncok tulajdonosainak ke-

⁴⁸ MANCINI i. m. 88. jegyzet.

⁴⁹ A családi 'relacionális javak' 'relacionális jogokat' keletkeztetnek: Pierpaolo DONATI: *Manuale di sociologia della famiglia*. Roma–Bari, Editori Laterza, 2007. 190.

⁵⁰ Reginaldo PIZZORNI: *Il fondamento etico-religioso del diritto secondo San Tommaso D'Aquino*. Milano, Massimo, 1989. 243. és köv.

reszkedelmi, azaz bevétel-, és így nyereségfokozásához fűződő érdekeivel szemben, akik leginkább az emberek *fogyasztókká redukálásában* érdekeltek. Azt állítjuk továbbá, hogy ha minimális mértékben növelné is a hazai GDP-t a vasárnapi fogyasztás az említett kereskedelmi egységekben, még ezzel a gazdasági érdekekkel szemben is a vasárnap dolgozni kényszerülő családok vasárnapi pihenőidejének védelme kell, hogy abszolút elsőbbséget élvezzen. *Minden család vasárnapi pihenőidejének* védelme tehát az elsődleges érv a fentiek miatt.

Természetesen, egy *individuum*-központú, azaz nem személy- és családcentrikus társadalomfelfogásból nem következik (szükségszerűen) a szóban forgó intézmény bevezetése, sőt inkább ezzel szemben keresnek érveket ezen szemlélet képviselői – a saját szemszögükből egy bizonyos szintig logikusan. Mi azonban nem valljuk sem a módszertani individualizmust, sem az egoizmust, de a fogyasztói társadalom élvezetközpontú (hedonista) felfogását sem. Mi ugyanis a *perszonalitás* elvéből fakadó *családközpontú* társadalomfelfogást valljuk, az annak megfelelő közpolitika-felfogással.⁵¹

2. A szabad vasárnap intézményesítése a teoretikus közpolitikai megfontolások szempontjából

2.1. ‘Társadalompolitikai cél’ és ‘közpolitikai eszköz’ egymáshoz való viszonya

A közpolitika nézőpontjából tekintve, a boltok vasárnapi zárva tartásának jogszabályi elrendelése voltaképpen egy ‘*közpolitikai eszköz*’, a ‘szabad vasárnap’ intézményesítése pedig egy ‘*közbülső közpolitikai cél*’, de a voltaképpeni alapul fekvő kérdés az, hogy mi a mögöttes ‘*társadalompolitikai cél*’? Minden társadalompolitikai cél tekintetében az az elsődleges kérdés, hogy igazolható-e, pontosabban: helyes-e? Ha a társadalompolitikai cél helyes és igazolható, s a ‘szabad vasárnap’ intézményesítése társadalompolitikailag elérendő közbülső közpolitikai cél, akkor azt szükséges megvizsgálni és adott esetben indokolni vagy cáfolni, hogy helyes és szükséges eszköz-e a vasárnapi zárva tartás jogszabályban történő elrendelése? Tekintsük tehát át ezen kérdéseket azzal, hogy mi a szabályozandó alanyi körök tekintetében csupán a bevásárlóközpontokat és hipermarketeket, illetve a helyi és regionális vásárokat és piacokat fogjuk górcső alá venni.

A közpolitikai eszköz választása mögött mindig olyan helyesnek mutató társadalompolitikai cél kell, hogy álljon, amely viszont egy helyes vagy annak tartott *társadalomkoncepción*, továbbá egy mögöttes helyes *filozófiai antropológián* kell, hogy nyugodjon. Ez utóbbi kettőből meghatározott tartalmú *társadalometika* származik. Ez pedig bizonyos normatív tartalmakkal szolgál a közpolitika-alkotás vonatkozásában.

A társadalompolitikai, vagy közpolitikai eszköz tehát társadalompolitikai célhoz rendelhető instrumentumként sohasem *önmagában* vett cél, így nem is lehet *önmagában* közpolitikai vita tárgya, még kevésbé egy társadalompolitikai vita *végső érté-*

⁵¹ Azt a családorientált szociológiai és közpolitikaalakítás-koncepciót valljuk, ami a leginkább Pierpaolo Donati nevével fémjelzett Olaszországban.

kelési horizontja. A 'szabad vasárnap', azaz a kereskedelmi egységek vasárnapi zárva tartásának jogszabályi elrendelése hasonlóképpen egy eszköz egy megvizsgálandó legitimitású, azaz helyességű társadalompolitikai célhoz rendelt voltában. Ezen társadalompolitikai célt pedig, mint irtuk, egy helyesnek tartott társadalomkonceptió, illetve az alapul fekvő filozófiai antropológia és az ezeken nyugvó (társadalom) etika kell, hogy igazoljon. Mindezek igazolását úgy véljük, hogy nagyjából már elvégeztük, de a továbbiakban is szolgálunk még számos érveléssel a 'szabad vasárnap' intézményesítése mellett. Csak azután térhetünk ugyanis rá a konkrét közpolitikai eszköz értékelésére, ha ez előbbi munkát már elvégzettnek tekinthetjük. A probléma az, hogy hazánkban a legtöbbször egy közpolitikai eszközről, vagy egy intézkedésről úgy vitatkoznak, sokszor még szakmai körökben is, hogy az alapul fekvő társadalomkonceptió, s a társadalompolitikai cél nem is kerül meghatározásra, kibontásra.⁵² Mi ez utóbbiakat is ki kívánjuk fejteni e tanulmányban, minthogy egy közpolitikai eszközről nem lehet értelmesen ítéletet mondani úgy, hogy egy meghatározott társadalompolitikai célra tartó jellegét és magát az alapul fekvő célt ne tennénk vizsgálat tárgyává.

A közpolitikai eszköznek általában és a konkrét esetet tekintve is *alkalmasnak* kell lennie a kívánt társadalompolitikai cél elérésére. A *jogszabályalkotás* csak az egyik, bár hazánkban a legtöbbet használt közpolitikai eszköz a társadalompolitikai célok elérésére. Lehetségesek azonban más közpolitikai eszközök is, amelyek nem a pozitív jog eszközeivel kényszerítve orientálják az emberi cselekvéseket a kívánatosnak tekintett irányba. A jogi eszköz főszabályként *ultima ratio* kellene, hogy legyen az említett célok elérése érdekében. Ráadásul számos esetben nem annyira a pozitív jog kényszeroldalán, hanem a jogszabály *kötelező ereje* mögött rejlő *erkölcsi racionalitás*, azaz társadalmi ésszerűség belátásán kellene, hogy alapuljon a jogszabály hatékonysága. A közpolitikai célok döntő többségében ez a helyzet, tehát hogy – legálábbis potenciálisan tekintve – az össztársadalmilag képződő racionális és erkölcsi *belátáson* kellene, hogy nyugodjon a jogszabályok *elfogadottsága* és azok nagyfokú betartása. Azonban bizonyos, a *társadalmi részvétel* és a *társadalompolitikai tudatosság deficitjében*, valamint a *szakmai közpolitikai alulfejlettség* stádiumában levő társadalmakban megszokássá vált, hogy a mindenkor kormányzásra felhatalmazott politikai elit mintegy „*felülről*”, jogszabályi eszközökkel eszközli a közjót, vagy az annak tartott politikai tartalmakat a társadalom számára. Vannak olyan korok és helyzetek, valamint olyan közpolitikai tárgyak, amikor ez nemcsak lehetséges, hanem *kívánatos* is, részben az említett hiátusok, részben a közpolitikai tárgy jellege okán (máshogy nem lehet azt bevezetni, csak jogszabályi eszközökkel). Általában azonban igaz az, hogy egy közpolitikai eszköz hatékonysága, de annak legitimitása is – legyen az akár a jogszabályi eszköz is – korunkban mindenképpen igényli a közpolitikai tartalom *interiorizációját*, mind az érintettek csoportjai, mind általában az állampolgárok részéről. Zsinórmérték kell, hogy legyen tehát az az elv, hogy az *érintettekkel együtt* szükséges az eszközt kiválasztani, a *közpolitikai döntést meghozni*

⁵² Vö. GAJDUSCHEK György – HAJNAL György: *Közpolitika. A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata*. Budapest, HVG-Orac, 2010. 56–57.

és *végrehajtani*, akkor is, ha jogszabályalkotásról van szó. Akik nem értenek egyet a közpolitikai döntéssel, azok esetében is megvan a remény arra, hogy azt el fogják fogadni, vagy legalábbis abba bele fognak nyugodni, mert megtapasztalták azt, hogy valódi *közpolitikai párbeszéd* alakult ki az adott közpolitikai tárgyat illetően.

2.2. ‘Szabad vásárnap’: egy helyes közpolitikai döntés nem csak egy-két alkotmányjogi elvet tekint, hanem az alkotmányos rendszer egészét, benne a család kiemelt szerepét

A főáramú alkotmányjogi megközelítésben elterjedt felfogás az, hogy emberi jogi alkotmányos kérdéseknek tekintett tárgykörökben *egyetlen*, vagy *néhány absztrakt alkotmányos elv kritikátlan (doktrínér) érvényesítését* eszközlik, s legfeljebb az annak korlátozására vonatkozó „szükségességi és arányossági” mércét alkalmazzák. Ezen alkotmányos elv a szabad vásárnap esetében a *a) magánszféra szabadsága*, illetve a *magánautonómia* lehet, de megjelenik még a *b) vállalkozás szabadsága*, illetve az *c) állam és az egyház elválasztásának* elve is. A magánszféra, illetve a magánautonómia szabadsága *negatív* jellegű szabadságként az állami *beavatkozás* elé állít akadályt, míg az állam és az egyház elválasztásának elve azt írja elő lényegében erre az esetre vonatkoztatva, hogy az állam eszközrendszerével nem érvényesíthet egyházi funkciókat (az állam egy vallás ünnepeit nem nyilváníthatja államilag elrendelt kötelező pihenőnapokká). Ez a megközelítés abba a hibába eshet, hogy leegyszerűsíti egyrészt a számításba jövő alkotmányos kérdéseket, területeket, és így elveket, minthogy például a magyar alkotmány (Alaptörvény) ember- és társadalomképe, például a *családok* társadalmi szerepének meghatározásakor jóval többet és mást ír le, mint egy törölmetszett, az individualizmus talaján álló liberális alkotmány. De általában is elmondható, hogy a *közjó* és az ‘emberi személy’ mint *munkavállaló*, és mint ‘*családi lény*’ számos jogának érvényesítése is alkotmányosan figyelembe veendő, sőt, sok esetben és tekintetben előnyben részesítendő, amelyek meghatározott tartalmú állami jogalkotást, illetve közpolitikai cselekvéseket igényelnek.

Óvakodni kell azonban attól, hogy a szabad vásárnap teljes közpolitikai kérdéskörét „elalkotmányjogiasítsuk”. Az alkotmányjog a jogilag kötelező kereteket, határokat és az elveket jelöli ki. Annak megválaszolása, hogy mi a különbség a helyi és regionális piacok, termelői és kézműves-vásárok (amelyekre a vásárnapi kötelező zárva tartás esetleg nem vonatkozik), valamint a hipermarketek és a bevásárlóközpontok között (amelyek vásárnap nem lehetnek nyitva), nem alkotmányjogi feladat. Ez ugyanis sokkal inkább olyan szakmai, szociológiai kérdés, amelynek eredményét az alkotmányjog alapul veszi, hogy ne történjen önkényes, azaz jogellenes különbségtétel az alanyi körök (kereskedelmi egységek) között. Mi ebben a tanulmányban több érvet sorakoztatunk fel amellel, hogy *szociológiai* tekintetben *releváns különbség* van az érintett két kereskedelmi forma között, így azok törvényi megkülönböztetése, eltérő módon történő szabályozása nem jogszerűtlen, nem alkotmányellenes.

Nem szabad tehát az alkotmányjogi doktrínéség hibájába esni, de a vizsgálándó területet pusztán alkotmányos emberi jogi kérdésként sem szabad tekinteni, különösen nem az emberi jogokat pusztán azok negatív szabadságként vett tartalmára szorítottan, azaz csakis beavatkozás-mentességeként értelmezve a szóban forgó kérdést.

A család társadalomban és az emberi létben betöltött központi alkotmányos szerepe, valamint az ebből fakadó alkotmányos *családi jogok* és a vonatkozó *állami köteleességek* ugyanis nem jelennek meg ezen érvelésekben, ezért csak redukált formában közelítik meg a szabad vasárnap kérdését.

2.3. A keresztény egyházak öröksége a szabad vasárnap vonatkozásában általános társadalmi értéket képvisel a személyek és a családok számára, így az a közjót szolgálja

Nem minden vallási, azaz szűken vett teológiai kérdés az, amely témákról az egyházak állást foglalnak. Társadalmi tanításukban számos olyan *alapvető emberi igazság, bölcsesség* van, amelyeket egy elfogulatlan elme és szív nem hívőként is helyesnek gondolhat. Tehát pusztán azért elutasítani valamilyen önmagában is helyesnek tekinthető, embereket érintő normatív tartalmat, s így azokat a jogalkotásban sem érvényesíteni, mert azokat az egyes egyházak is vallják, mondván, nehogy ezáltal az állam egyházi, vallási tartalmakat tegyen kötelezővé, nem igazán bölcs alapállás. Márpedig a közpolitika a *politikai bölcsesség* művészete. Láthattuk, hogy a munkásmozgalmak (keresztényszociálisok és szociáldemokraták) szűkebb ideológiai beállítottságuktól függetlenül követelték a vasárnapi heti pihenőnapot, ugyanis az az ember alapvető szükséglete és így joga. A munkásember követeli, de mint *emberi* jogot, ami a munkás emberi szükségletéből származik, mindazonáltal a méltóságából is fakad, minthogy méltatlan lenne az embert megfosztani attól, ami neki emberként *feltétlenül szükséges*, azaz a pihenőidőtől, így tehát nem csak mint a munkás jogát követelték azt. A dolgok tehát a természetük alapján vizsgálandóak, márpedig a szabad vasárnap intézményesítése vallási tartalmak nélkül is fontos szereppel és megokoltsággal bír, mind az egyes családok, és azok tagjai, mind az egész társadalom számára. Mi a magunk részéről ezért jelen tanulmányunkban olykor olyan megnyilatkozásokat is hivatkozunk, amelyek a Katolikus Egyháztól származnak, s amelyek nem annyira a hitéleti tevékenységet érintik, hanem a *mély emberi, társadalmi* és általában véve az *erkölcsi dimenziót*. Tesszük ezt azért, mert azok olyan évezredes, vagy évszázados próbát kiállt érvekkel szolgálnak, amelyek *filozófiai antropológiai és morális megalapozottságukkal* nagymértékben hitelesek és alátámasztják természetjogi téziseinket, de a közpolitikai megfontolásaink helyességét is. A vasárnap jelentősége tekintetében ugyanis a Katolikus Egyháznak *két évezredes tapasztalata*, és így akár *mindenki* számára releváns mondanivalója van, amelyek nézetünk szerint a magukat nem hívőként meghatározó személyek számára is megfontolhatóak. Egy ilyen társadalmi intézmény üzenetének évezredes *időtállósága* önmagában is nyomós érv annak helyessége mellett, különösen, hogy a vasárnap illetéknéppen való megélése hiányának bizonyítottan komoly pszichés, szociális és így negatív társadalmi következménye van. Itt most elsősorban a vasárnap *valódi lelki rekreációként* való egzisztenciális megélésre gondolunk, amelyre *mindenkinek*, és nem csak a vallásosoknak van szüksége. Tanulmányunkban tehát úgy írunk a vasárnap ilyen lelki jellegű *közös családi megünneplésének* szükségességéről, hogy a specifikusan katolikus vallási-teológiai tartalmakról nem szólunk, hanem csak az *általános emberi tartalmakat* emeljük ki a katolikus erkölcsi, társadalometikai tanításból.

Azt is valljuk azonban önmagában megálló érvként is, hogy ha a *keresztény többségű* országokban a keresztények *vallásgyakorlásához való jogához* szükséges fizikai körülményként a vasárnapi szabadnap megléte, akkor azt jogos biztosítani a számukra, akár törvényi eszközzel is: tehát szavatolni azt, hogy ne lehessen őket *munkára kötelezni* e napon. A szabad vasárnap ugyanis ez esetben a vallásgyakorlás jogának alapvető *időbeli keretfeltétele* a keresztény emberek tömegei számára. Továbbá megemlítendő, hogy a *vallásszabadság teljes elismerése* mellett nem a vallások kizárólag formális és így *relativista* felfogását valljuk, hanem a társadalom- és szociálpolitikai értelemben vett *tartalmat* olyan értelemben, hogy a közpolitika alkotójának szükséges figyelembe venni azt a *társadalmi közjót* is, amit az egyházak az *össztársadalmi* szinten megvalósítottak az évszázadok alatt, például a vasárnap intézményével.⁵³ Ha ugyanis a keresztények, s így a katolikusok, ezen a napon különös módon és tömegesen végeztek és végeznek karitatív tevékenységeket – a katolikusok például vallásuk előírásai szerint⁵⁴ –, akkor a vasárnap ehhez való szabaddá tétele számos *szociális és gazdasági előnnyel jár az egész társadalom számára*. Az ebben rejlő évezredek bölcsessége, tehát, hogy a valódi vasárnapi pihenés etikai, de pszichológiai értelem-

⁵³ Ezért a nem katolikusok, illetve a nem keresztények sem kell, hogy idegenkedjenek a Katolikus Egyház ezen vonatkozó tanításától, hiszen ezekkel az ünnepekkel az össztársadalmi közjó szolgálata is történik: „2188. A vallásszabadság és az általános közjó tiszteletben tartásával a keresztényeknek törekedniük kell arra, hogy a vasárnapokat és az egyházi ünnepeket törvényesen szabadnapoknak ismertessék el.” *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. [a továbbiakban: *KEK*] <http://www.katolikus.hu/kek/kek02083.html#N30>

Az Alkotmánybíróság ezen érvelésével ezért nem tudunk egyetérteni, mert helyütt formális (kvantitatív), sőt, akár talán doktrínérnek is nevezhető, s nem pedig tartalmi jegyet mutat: „Az állam alkotmányos kötelessége két vonatkozásban rögzíthető. Egyrészt nem részesíthet egyetlen vallást kizárólagosan kivételezett elbánásban, például azzal, hogy az adott vallás valamennyi ünnepét állami munkaszüneti nappá nyilvánítja.” 10/1993. (II. 27.) AB határozat. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/5BF7C5128ABCA0A1C1257ADA00528F82?OpenDocument>

Azt kellene ugyanis tekinteni, hogy az ünnepnappá nyilvánítás mennyiben járul hozzá a közjóhoz. Márpedig a hagyományban rejlő racionalitásnak és társadalmi hasznosságnak ebben meghatározó szerepe lehet. Ilyen értelemben – bár egy jóval erőltetettebb esélyegyenlőségi logikával – az ellen is lehetne érvelni, hogy ne legyen a vasárnap a heti kötelező pihenőnap, és pedig csak azért ne, mert az a keresztények vallási ünnepe is egyben. Ezzel az érveléssel így tehát nem tudunk egyetérteni: „Az általános vasárnapi zárva tartás – kevés, nem világnézeti, hanem hasznossági alapon nyugvó kivétellel – azonban túlmegegy az AB határozatban kimondottakon, hiszen ezzel az állam egy, a kereszténységhez köthető vallási csoport által szentnek tartott napot jelöl ki kötelezően munkaszünetív. Az AB határozat nagy hangsúlyt fektet az egyes államok történelmi hagyományainak vizsgálatára, és elismeri, hogy a munkaszüneti napok (pl. húsvét, karácsony) már nemcsak vallási tartalommal bírnak, álláspontom szerint az általános vasárnapi tilalom mégis a kereszténység vasárnap-központú szertartásainak megengedhetetlen preferálását jelenti a nem keresztény vallások gyakorlatával szemben.” SZEKERES Zsolt: Szelektív szabadság. *Ars Boni*, 2015. január 5. http://www.arsboni.hu/szelektiv-szabadsag.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201502

⁵⁴ „2186. A szabad idővel rendelkező keresztényeknek meg kell emlékezniük testvéreikről, akiknek ugyanazok a szükségleteik és jogaik, mint nekik, de szegénységük és nyomorúságuk miatt nem tudnak pihenni. A keresztény jámborság a vasárnapot hagyományosan a jócselekedeteknek, a betegeknek, a gyöngéldedőknek, az öregeknek tett alázatos szolgálatoknak szenteli.” *KEK* i. m.

ben is a *szeretet-cselekedetek aktív gyakorlására*⁵⁵ szánt idő is kell, hogy legyen egyben, érdemes lehet felfigyelni, és akár el is tanulni a történelmi egyházaktól az abban rejlő emberi igazságot. A közpolitika-alkotás ezen túl meg is támogathatja az ebben rejlő ösztársadalmi és emberi értéket: sőt, mi úgy látjuk, meg is kell támogatnia azt. Mindez könnyen belátható, ha elfogadjuk, hogy a közpolitika elsődleges erőforrását a *szubszidiaritás*⁵⁶ jegyében az *emberi relációkban* rejlő *'kapcsolati javak'*⁵⁷ képzik, márpedig ezek *koncentráltan* vannak jelen a szabad vasárnapkor, méghozzá azért, mert a szabad vasárnap a családok *vitális életközege*. A *családi kapcsolati javak és értékek* ugyanis *önálló* és más által nem helyettesíthető szereppel és funkcióval bírnak nemcsak az adott család tagjai számára, hanem az *egész társadalom* tekintetében.⁵⁸ Ha a közpolitika nem támogatja a szabad vasárnapot, akkor olyan *szociális és népjóléti erőforrásokat* *hagy veszni*, amelyeket az állam eszközeivel és erőforrásaival *pótolni nem tud*, másrészt, közvetett módon olyan *egészségügyi, mentális és szociális problémáknak* ágyaz meg, amelyeket saját eszközeivel önmaga kezelni nem tud. Az államnak ugyanis e problémák kezelésére éppen azon családokra lenne szüksége, amelyeket maga gyengít el, ha nem intézményesíti számukra a szabad vasárnapot. A szabad vasárnap intézményesítésének elmulasztása tehát szociális és népjóléti szempontból (is) kontraproduktív.

Amint azt láttuk, a vasárnapi pihenőnap intézményének alapvető, mély *emberi alapja* van. Érvényesítése tehát önmagában ésszerű, következésképpen ilyen filozófiai antropológiai alapokból fakadóan *természetjogi értelemben kötelező*. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vasárnapi pihenőnapot szükséges az ember önazonosságának megőrzése és egyben kiteljesedése érdekében érvényesíteni. De az imént említett közpolitikai megfontolásokból is alapvető annak védelme. Az egyedüli kérdés az, hogy milyen közpolitikai eszközökkel és milyen módon történjen mindez?

A vasárnap társadalmilag intézményesített formában való pihenő idővé tétele a perszonalizmus talaján álló, a munkavállaló személyi méltóságát és a családokat szem előtt tartó társadalomfelfogást képviselők számára fontos *társadalompolitikai cél* kell, hogy legyen. Ez a társadalompolitikai cél *több közpolitikai területet* érintően, és így *több közpolitikai cél* együtteseként fogalmazódik meg.

⁵⁵ AQUINÓI Szent Tamás: *Előadások a Hiszekegyről, a Miatyánkról és a Tízparancsolatról*. Budapest, Seneca, 1994., benne: A harmadik parancs. Gondolj a szombatra és szenteld meg (Ex 20, 8). 224–226.

⁵⁶ A szubszidiaritás elvét Pierpaolo Donati a közpolitika-alkotásra is következetesen alkalmazza, mint-hogy ezen elv relationalista–közösségelvű társadalomelméletéből közvetlenül fakad. Egy általa szerkesztett legújabb kötetben több közpolitikai területen is bemutatja a szubszidiaritás alkalmazhatóságát: Pierpaolo DONATI (szerk.): *Verso una società sussidiaria. Teorie e pratiche della sussidiarietà in Europa*. Bologna, Bononia University Press, 2011.

⁵⁷ Pierpaolo Donati, a már előbb említett neves olasz szociológus, a „kapcsolati jóllétet” (*welfare relazionale*) és a „relacionális javakat” állítja társadalomelméletének középpontjába: Pierpaolo DONATI: Una nuova mappa del bene comune: perché e come dobbiamo rifondare lo Stato sociale. In: Michele SIMONE (szerk.): *Il bene comune oggi. Un impegno che viene da lontano. Atti della 45a Settimana Sociale dei Cattolici Italiani*. Bologna, Edizioni Dehoniane, 2008. 211–248.; Pierpaolo DONATI: *Sociologia relazionale. Come cambia la società*. Editrice La Scuola, 2013.

⁵⁸ Vö. Pierpaolo DONATI: *La politica della famiglia: per un welfare relazionale e sussidiario*. Siena, Cantagalli. 2011. Lásd különösen a 'család társadalmi erőnyeinek' kifejtését a 29. oldaltól.

2.4. A szabad vasárnap intézményét igazoló érvek a közpolitikai mezőben

Nézetünk szerint az előbb említett társadalompolitikai optikában legalább négy közpolitikai terület metszetében jelenik meg a ‘szabad vasárnap’ intézményének kialakítása, amit az 1. sz. ábra mutat.

1. ábra: A ‘szabad vasárnap’ által érintett alapvető közpolitikai területek

2.4.1. A család kohéziójának védelme

Ha azon tényt, hogy a *család a társadalom alapvető sejtje* szociológiai és alkotmányos elvként közpolitikai értelemben komolyan vesszük, azt a belátást kell, hogy eredményezze, hogy a *családok integritását, kohézióját* elsőrendűen óvni szükséges. Ez a családi közeg biztosítja ugyanis a *gyermek biztonságos fejlődését, a dolgozó szülők fizikai és mentális regenerációját, a családi belső erőforrások kifejlődését*, mégpedig kiemelten akkor, amikor *együtt van a teljes család, és ez a nap a vasárnap*, amikor a gyermekek nincsenek iskolákban és a szülők sem dolgoznak.

Az állam előmozdíthatja, sőt elő kell mozdítania a családnak, mint a társadalom alapszövetének erősödését biztosító körülményeket, s ennek szerves része a szabad vasárnap intézménye.

A családok integrációját megvédő együtt töltött ‘minőségi idő’ kultúrájához szükséges vasárnapi időkerettel kell megteremteni, amikor a családtagoknak *van idejük egymás „arcába nézni”*,⁵⁹ amihez pedig szükséges az *egész család egész vasárnapon* át történő ünnepi együttléte. Ez *minden családtag számára* egységesen *munkától mentes* napként képzelhető csak el. Könnyen belátható, hogy az a nap, amikor mindenki otthon van, csak a vasárnap lehet, hiszen ekkor össztársadalmilag *intézményesítetten* nincsen munka és iskola. Ennek következetes megvalósulását lenne szükséges elérni.

2.4.2. A szabad vasárnap, mint a heti ünnepnap alapvető emberi igénye

A vasárnap mint ünnep sajátlagos *esztétikájával* kiemel a hétköznapokból, s ezáltal a család közösségében érzelmileg feltölt: ünnepi, vasárnapi ruhát veszünk, vasárnapi

⁵⁹ Gabriele MILANI – Mario MOZZANICA – Silvano MAGGIANI – Rosella DE LEONIBUS: *Possiamo vivere senza la Festa? La famiglia fra domenica... festa e riposo*. 8° Seminario – La comunicazione nella coppia e nella famiglia. 20 Novembre 2011. 10–11. <http://www.abbandoneraiaiderirai.it/FilesAA/pdf/2011/Seminario%202011%20-%20Famiglia%20e%20Festa%20-%20Relazioni.pdf> 11.

ebédet főzünk, kiöltözve cukrászdába, esetleg rokoni társaságba megyünk stb.⁶⁰ Erre lehet és kell is *készülni*, mint minden ünnepre, de különösen fontos, hogy biztosítva legyen ehhez a szabad vasárnap, mint *ünnepnap*. A *heti ünnepnap* megélése, amelyre *minden* embernek *alapvető lelki szüksége* van, lehetetlen *munkanapon*, amikor a többiek dolgoznak, iskolában vannak. Így nem lehet heti ünnepnap például a szerda vagy a csütörtök. Ezért a heti munkanap nem lehet a heti *pihenőnap*, a szó *valódi* értelmében, mivel a heti pihenés emocionális, pszichés és mentális oldalról igényli a heti pihenőnap *ünnepnapként* is való megélését, amire az ember a *munkanapokon készül*. A családi *ünnepi együttlét összetartja* a családtagokat, ami a hétköznapi szétzilálódás, *szétforgácsolódás* veszélyei (munkahelyi stressz, számos hétköznapi teendők közötti hánykolódás stb.) miatt alapvető fontosságú.

A vasárnap helyes megközelítésben családilag megélt, ezért *közösségi s közös ünnep* is. Minden ünnep ugyanis fogalmilag közösségi (például értelmetlen, abszurd azt mondani, hogy valaki egyedül „ünnepli” saját születésnapját).⁶¹ A közös ünnepeléshez olyan nap szükséges, amikor kilépünk a hétköznapi rutinból, átlépünk a vasárnapi – mert hát erről a napról van szó – közös együttlét világába, akár egy közös családi kirándulás erejéig, ahol más, oldottabb szabályok uralkodnak, mint a társadalmi szerep-specifikus szabályok által kontrollált hétköznapiakban.⁶² Csak akkor lehet a heti pihenőnap közös *családi ünnep*, ha az *mindenki* számára munkaszüneti nap. Következésképp az nem lehet a hét más napja, csak az, ami *fogalmilag nem-munkanap*, tehát a vasárnap. A többi nap lényegét tekintve *munkanap*, akkor is, ha valaki esetleg akkor venné ki, vagy akkor adná ki számára a heti pihenőnap szabadságát.

Korunk individualisztikus és alapvetően fogyasztói szemléletű társadalmában egyrészt nagymértékben hiányoznak az *egészséges családok*, másrészt ezzel összefüggésben a vasárnap nem az olyan pihenés ideje, amely lelki, mentálhigiéniai és erkölcsi értelemben a valódi feltöltődést jelentené. Az ünnepnapról, s így a vasárnapról is szóló tanulmányok is rámutatnak arra,⁶³ hogy a hétköznapi rohanásból való kilépés, a lelki értelemben is vett *megállás* számos alapvető emberi igényt elégít ki. Különleges módon a *magunkba nézésre* biztosítja az időt, ezért ilyenkor van lehetőség arra, hogy tudatosítsuk az *értelem-horizontot*, vagyis lehetőséget ad arra, hogy meg-

⁶⁰ Ld. KRÍZA Ildikó: Ünnepnek rendje és a hagyományos kultúra értékei. *Mester és Tanítvány (Ünnepünk)* 21., 2009. február, 34. <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6694/file/21.pdf>

⁶¹ NÉMETH Gábor: Az ünneplő ember. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 10. – Az ünneplés*. i. m. 98.

⁶² „A kivülről számára mindig érdekes annak a megfigyelése, mennyire változik egy embertömeg nivója ünnepélyes alkalmakkor. »Auf der Alm, da gibt,s ka Sünd«, – mondja a stájer közmondás és azt érti ezen, hogy vasárnapi kiránduláskor az alpeseken »minden szabad«. Felnőttek úgy viselkednek, mint gyermekek, a gyermekek pedig szinte a fejük tetejére állnak és gyakran olyan pajkoságokra ragadtatják magukat, amik a tekintélyes személyektől büntetést provokálnak és a szertelen jó kedvnek hirtelen szomorú véget vetnek. Nem mindig van így, mert a felnőttek ilyen alkalmakkor gyakran rendkívül türelmet tanúsítanak, mintha valami titkos, ki nem mondott megállapodás kötné őket, ami a bűnösöknek időleges büntetlenséget biztosít.” FERENCZI Sándor: *A pszichoanalízis haladása. Értekezések*. Budapest, Neumann Kht., 2005. XIV. Vasárnapi neurózisok. <http://vmek.oszk.hu/04700/04721/html/index.htm#15>

⁶³ PAPP Miklós: Az ünnep mint egyedüllet a gondolatainkkal. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 10. – Az ünneplés*. i. m. 153–173.

válaszoljuk magunknak azt a kérdést, hogy mégis „milyen célja van az életemnek?” Ez azért alapvető fontosságú, mert a hétköznapiakban végzett munkatevékenységek is ebből nyerik igazoltságukat, vagy éppen kritizálhatóságukat.

2.4.3. A szabad vasárnap az erős családi mikro-, kis és középvállalkozásokért

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy az előbb elmondottaknak mi köze van a közpolitikához? Természetesen nem állami feladat az egyéni életvezetés kérdéseivel foglalkozni, így az nem is lehet állami közpolitikai feladat közvetlen szabályozási tárgya. Az állam azonban *közvetett* hatású közpolitikai eszközökkel, például a *családok szövetségeinek* intézményesebb bevonásával tudná kezelni esetleg azt a nagyon *súlyos társadalmi helyzetet*, ami hazánkat is jellemzi a lelki, mentális egészség terén, s aminek komoly közpolitikai, ha úgy tetszik, költségvetési következményei, kihatásai is vannak. Az elmondottak alatt leginkább arra gondolunk, hogy a magyar emberek az ezredforduló évtizedeiben – hogy hazánk helyzetére térjünk egy gondolat erejéig – köztudottan pesszimisták, elégedetlenek, és számos mentális problémával küzdenek: alkoholizmus, öngyilkossági kísérletek stb. A *válások* kimagaslóan magas száma szintén mutatja az életviteli és kapcsolati problémákat. Az ilyen problémákkal küzdő személyek és ezek családjai nem azok a családok, amelyek *erős családi vállalkozások* tíz- és százazeireként például egy prosperáló *mikro-, kis-⁶⁴ és középvállalkozási szektor* alapjai lehetnének. A válások nagy száma mögött rejlik „házassági karambolok” már azelőtt derékba törnek a családokat és a családi vállalkozásokat, mielőtt azok *rentábilisak* lennének – hiába támogatja azokat mondjuk egy jól felépített és működtetett gazdaságpolitika, ugyanis a *házasságok széthullása* miatt nem fognak a várt gazdasági eredmények mutatkozni. Az ilyen családok így ahelyett, hogy a nemzetgazdaság motorjai lennének, sérültségükben, széthullottságukban a tb., a szociális és az egészségügyi szféra, sőt, általában véve az egész állami ellátórendszer fozott és folyamatos *támogatására szorulnak*. Ekkor még inkább szükség van tehát erős, gazdasági értelemben is *teherbíró családokra*, azok tíz- és százazeire. Ehhez viszont nélkülözhetetlen a szabad vasárnap intézménye.

Az ezerszámra működő, helyi vagy regionális *klaszterekbe⁶⁵ (cluster)* tömörülő családi vállalkozások lennének képesek a posztfordista korszakban a multinacionális bevásárlóközpontokkal felvenni a regionális vagy akár a globális versenyt is, ahogy erre jó példát mutat a „*La Terza Italia*”⁶⁶ (‘harmadik Olaszország’) gazdasági valósága.

⁶⁴ A családi vállalkozások, ha kisvállalkozások, akkor előnyös azok családi vezetése. KUCZI Tibor: *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Jelenkutató Alapítvány, 2011. 47. file:///C:/Users/J%C3%A1nos/Downloads/0010_2A_11_Kuczi_Tibor_Kisvállalkozas_es_tarsadalmi_kornyezet.pdf

⁶⁵ LENGYEL Imre: *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. 226–227. A százzszámra létező családi pincészetek és más vendéglátásra szakosodott családi vállalkozások nyomán borklaszter jöhetne létre Szekszárd, Villány és esetleg Tokaj környékén, a kaliforniai borklaszter némely ismertető jegyét is esetleg megfontolva. A kaliforniai borklaszter leírásához ld. LENGYEL (2010) i. m. 234–235.

⁶⁶ MUSCARÀ Calogero – SCARAMELLINI Guglielmo – TALIA Italo (szerk.): *Tante Italie Una Italia. Dinamiche territoriali e identitarie. Vol. III: Terza Italia. Il peso del territorio*. Franco Angeli, 2011.

2.4.4. A szabad vasárnap az emberek egészségesebb mentálhigiénés állapotáért

Mit lehetne tenni azért, hogy ne essenek szét a családok, mielőtt az adott családi vállalkozás egyáltalán rentábilis lenne? Mit lehetne azért tenni, hogy a magyar emberek rendkívül rossz mentális, pszichés-lelki állapota javuljon, s hogy ezáltal ők ne a „problémát” jelentsék családjaiknak, hanem fokozatosan azok erősségei legyenek? Mit lehetne azért tenni, hogy ezen rossz pszichés, mentális helyzet eredményezze *rossz munkahelyi teljesítmény* és a sok *munkahelyi hiányzás* csökkenjen?

Ahhoz, hogy ezekre megtaláljuk a választ az alkalmasnak tekintett (közvetett) közpolitikai eszközökben, érdemes lenne a szabad vasárnap lényegének megértésében még mélyebbre menni, annak *mentálhigiénés, lelki-pszichikai* jelentőségét tekintve.

A szabad vasárnap, családi támogató közegben megélve, azzal képes az egzisztenciális értelemben vett „*élet nagy kérdéseinek*” helyes megválaszolásában segíteni, hogy ezen értelmet adó lényeghez megteremtí az időt. Az erkölcsi életvezetés egyik neves szakértője úgy látja,⁶⁷ hogy a konkrét személyt érő rossz, ártó gondolatokkal is az ünnepekkor – hozzátéhetjük: a hetente visszatérő vasárnapokkor – lehet a leginkább szembe nézni: öngyilkossági készítés, életuntság stb. Ennek hiánya tömeges méretekben az *önromboló cselekvési minták* elterjedését eredményezheti, sőt, a tapasztalatok szerint eredményezi is. A magyar emberek említett rossz lélekállapota, így a kishitőség, az irigység és ezzel a hálátlanság sok tekintetben arra vezethető vissza, hogy nem élnek meg – családirag együtt – egy teljes napot a jó dolgokra való visszagondolással, azaz a hálával töltve azt. Az ünnep, és heti rendszerességgel visszatérve a vasárnap erre teremt pótolhatatlan alkalmat. Aki nem tudja megünnepelni a vasárnapot olyan hiteles személyek közegében, akik őt ismerve és szeretve igazi referenciát jelenthetnek neki – s akik szintén felteszik maguknak a nagy kérdést a „mi végre dolgozom, merrefelé tartok” tekintetében – azt, mivel nem ünnepel a szó igazi értelmében, nem is tartja meg az ünnepet. Neki a hétköznapja is *céltalan*, értelmetlen lesz, s a *munkáját* is ekképp fogja végezni, így pedig a vasárnap is „hétvégevé” redukálódik. Ilyenkor e személyek számára a *hétköznap unalmával* szemben csak a *bódító* vagy „*adrenalinfüggő*” szórakozás kereshető, amely azonban az *értelmetlenség* problémájától *menekülve* csak *pótlékként* szolgálhat (a személyiséget építő közös szórakozásnak, helyes módon és mértékben, természetesen helye van a vasárnapi pihenésben is). Az ilyen munkavállaló nem tudja azt a munkaminőséget teljesíteni, mint amelyre az képes, aki látja életének és ezáltal munkájának értelmét, és ezért ennek megfelelően is végzi magas szintű munkatevékenységét. Egy ilyen mentális hozzáállás csak annál alakulhat ki, aki számára egzisztenciális értelemben is *lelki feltöltődés* a vasárnap.

A vasárnapot ünnepként megélni nem tudó egyének nagymértékben ki vannak téve a – komoly orvosi és pszichológiai szakirodalommal rendelkező – ‘*hétfő reggeli szindrómának*’, amely a vizsgálatok és a kutatások által *bizonyítottan* szignifikánsan

Ld. a „La Terza Italia” modell magyar nyelvű bemutatását: CSÉFALVAY Zoltán: *Globalizáció 2.0. Esélyek és veszélyek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 160–165.

⁶⁷ PAPP í. m. 167.

veszélyes az egészségre több betegség szempontjából is.⁶⁸ A hétfő reggeltől rettegő „fogyasztó”-ként meghatározható ember esetleg még inkább beleveti magát, mintegy narkotikumként, az önfeledt és – inkább – *önfelejtő vasárnapi vásárlásba*, tekintve, hogy a felmérések és a kutatások azt mutatták ki, hogy a hétfőtől való szorongás már *vasárnap* megmutatja a jeleit a ‘hétfő reggeli szindrómában’ szenvedő egyéneknél.

Mit kezdhet tehát a közpolitika alakítója ezzel a helyzettel? Nyilván közvetett módon támogatnia szükséges a családokat és azok életadó közegét, az együtt átélt és megélt vasárnapot, mint munkaszüneti napot. Ha ez megtörténik, akkor a kérdés már csak az, hogy a családok vajon *meg tudják-e élni* olyan erőforrásként a vasárnapot, ami az lényege szerint lenne.

Az ember a hétköznapokban különböző *társadalmi* alrendszerek *szerepeiben* éli az életét: orvos, tanár, állampolgár, fogyasztó, stb. Ezért lennie kell egy olyan napnak a héten, amikor *ön maga* lehet, *magánemberként*, *családi lényként*. Ez a vasárnap, ami lényegénél fogva „nem-munkanap”. Az ember ezen dimenziója a (rendszerelméleti) szociológia nyelvezete szerint a ‘mindennapi élet’ világa, vagy az ‘életvilágáé’ (Jürgen Habermas). Vasárnap az ember mással nem pótolható módon éli meg saját emotív és erkölcsi értelemben vett egzisztenciális *integritását*, önazonosságot adó *családi közösséghez való tartozását*, s az így is értett családi szerepeit. Ezen lelki-erkölcsi töltődés és egzisztenciális „irányzék-beállítás” nélkül, ami az élet értelmére és az ember arra adott válaszaira vonatkozik, az ember *dezintegrálódik*, és társadalmi szerepeiben sem lesz képes hatékonyan részt venni, így például a *munka világában* sem fog tudni jól teljesíteni. Ez össztársadalmi szinten komoly közpolitikai problémaként jelentkezik, minthogy jelentős munkateljesítmény-kiesést, és ezért GDP és költségvetési bevétel kiesést, valamint többlet tb. és szociális kiadást eredményez, ami valahogy mindenképpen kezelendő. A vasárnap munkaszüneti nappá tétele egyértelműen olyan eszköz, ami képes megteremteni a *lehetőséget* arra, hogy az ember helyesen megélje azt. Ez persze a fent említett jótékony hatásokkal is jár, ami viszont társadalmi és gazdasági érdek (is egyben).

2.4.5. *A szabad vasárnapot nagy tapintattal szükséges intézményesíteni*

Mivel a vasárnap egzisztenciális értelemben való megélése nem tartozik a közpolitika-alkotás hatókörébe, ezért fontos, hogy az érintettek is nagy, *egzisztenciálisan* kitöltendő *lehetőségként* éljék meg a szabad vasárnap intézményét. Ezért az erre irányuló közpolitika-alkotásnak *empatikusnak*, őszintén *diszkurzív*nak, és minden tekintetben *tapintatosnak* kell lennie. Ellenkező esetben az lesz a reakció a polgárok részéről, hogy „mit szól bele az állam abba, hogy mikor és hogyan pihenek, dolgozom és szórakozom?” A közpolitika alkotója eszközrendszerével ugyanis csak a lehetőségeket teremti meg a szabad vasárnap intézményesítésekor: a mentális értelemben vett egzisztenciális *tartalmat* hozzá az egyes személyek és a családok adhatják.

⁶⁸ Blood pressure soars on Mondays. The stress of returning to work on a Monday morning can trigger a dangerous increase in blood pressure, according to a study. *BBC NEWS*. 2005/01/3 <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/health/4223103.stm>

Azért is nagyon fontos tehát az *össztársadalmi párbeszéd* és a nagyfokú tapintat ezen intézmény bevezetésekor, mivel az érintettek nagy tömegeinél vélhetően a – lentebb tárgyalt – ‘vasárnapi neurózis’, vagyis az egzisztenciális értelemhiány vasárnapi vetületének az esete áll fenn. Márpedig ez az ember *legbelsőbb* szféráját és annak problémája érinti, azaz a legérzékenyebb egzisztenciális kérdéstről van szó, ami jelen esetben súlyos *értelemhiányt* mutat korunk emberénél. Ha ezt a közpolitika alkotója nem veszi tekintetbe a szóban forgó intézmény bevezetésekor, akkor a valamilyen fokú hatékonytalanságot kockáztatja, hiszen a polgárok otthon lesznek vasárnap, de a kívánt közpolitikai cél mégsem fog megvalósulni: nem lesz teljes és igazi pihenés a családban, legfeljebb bizonyos fokú fizikai rekreáció.

Korunk polgára – nem ok nélkül – kényes arra, hogy ne szabják meg neki, hogy mivel és hogyan (milyen hozzáállással) töltsi ki értelmesen munka- és pihenőnapját. Viszont az is igaz, hogy korunk embere többnyire valójában nem tud mit kezdeni az *idő értelmes strukturálásának* egzisztenciális szükségességével, így az ünneppel sem. Az „idő pénz” szlogen által uralt korunkban *értelmezhetetlen a pénzben nem mérhető*, sőt, sok tekintetben az *ingyenes* segítés fémjelezte, közösségben – valódi feltöltődésként – megélt vasárnap koncepciója. Csakhogy *felülről, államilag* irányított közpolitikai eszközökkel szinte lehetetlen *közvetlenül* mentalitást formálni: ez maguknak az embereknek és azok közösségeinek, különösen pedig a *családok* szövetségének lenne a feladata, küldetése, sőt *hivatása*. Mindez a *szubszidiaritás* elvének érvényesülését igényli; vagyis a családok vasárnapi kikapcsolódásának társadalmilag biztosítható feltételeit és eszközeit a családok helyi, regionális és országos szövetségeivel együtt *közösen* kialakított közpolitika kell, hogy meghatározza.

2.4.6. Mi is az a ‘vasárnapi neurózis’?

Mi is tehát az a ‘vasárnapi neurózis’, amire a gyógyírt a jól „működő” családok jelenthetik úgy, hogy más családokkal összefogva azt a társadalmi közeget teremtik meg, amely mentális és szociális miliő alkalmas arra, hogy a többiek is mind inkább mentesek legyenek e szindrómától.

A ‘vasárnapi neurózis’ jelensége a *munka* helytelen felfogásából fakad. Ez annál fordul elő, aki az (egzisztenciális értelemben vett) igazi élet elől a szakmai életbe menekül – írja a neves pszichiáter, a logoterápia megalapítója, Viktor Frankl.⁶⁹ Azonban azonnal „kiderül léte tartalmatlansága, értelemben való szegénysége, amikor szakmai tevékenységének bizonyos időre le kell állnia: vasárnap!” – írja Frankl.⁷⁰ Ekkor van szükség a „hétvégi nagyüzemre”, amelynek „zaja a belső monotonitást hivatott elnyomni”.⁷¹ A plázák és a hipermarketek ingergazdasága – mutathatunk mi rá – ezt az *ürességet* hivatott elnyomni. A szabad vasárnap intézményesítése a plázákban és a szuper- és hipermarketekben dolgozók családjai számára is elveszi a vasárnapjai-

⁶⁹ Viktor E. FRANKL: *Orvosi lélegzondozás. A logoterápia és az egzisztencia-analízis alapjai*. Budapest, UR, 1997. 134.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

kat ott töltőktől az egzisztenciális *értelmetlenséget* palástoló *pótszert*. (Nem tagadva természetesen azt sem, hogy számos család tud értékes időt eltöltve vásárolni, vagy akár vásárolgatni is, bár nemsokára különbséget fogunk tenni a hipermarketek/plázák, valamint a helyi és regionális piacok/vásárok között, s e két helyszínfajrán, illetve kulturális közegben történő vásárlás emberi minősége között. Annyi megállapítható általános érvénnyel, hogy, ha a fogyasztói életformaként történő vásárlás elveszi az egymással töltendő és egymásra fordítandó ‘személyes időt’ egymástól, akkor egyértelműen káros a családi kohézióra a – lelki ürességet elfedő – kényszerűen vásárolgatással töltött vasárnapok rituáléja. Itt kell megjegyeznünk azt, hogy van olyan, családi kommunikációt kutató szakember, aki rámutat arra, hogy különösen a tartós fogyasztási cikkek családi vásárlása közös, valóban – az árusító kereskedelmi egység helységétől különböző helyen, tipikusan otthon – megvitatott előzetes döntés eredménye kell, hogy legyen, vagyis nem a hipermarketek polcai előtt hozott, reklámok által indukált *ad hoc* döntés.⁷²) Azért nehéz tehát a vasárnapi plázákban és hipermarketekben való *vásárolgatás szokását* meghaladni, mert számos fogyasztó (aki ekkor inkább fogyasztó, mint családtag, elsődrendű identitását tekintve) vasárnap kényszerűen szembetalálja magát létének *céltalanságával*, tartalmatlanságával és értelmetlenségével. Mégpedig azért, mert rohanó aktivitását hetente 24 órára muszáj felfüggesztenie. Márpedig éppen azért rohan a hét munkanapjain, hogy ezáltal maga elől is *menekülni* próbáljon: azért rohan tehát teljes sebességgel, hogy ne kelljen céltalanságát látnia.⁷³ Éppen az *emberi természet* szabad vasárnapot érintő *objektív céljainak* számbavételével kezdtük ezen tanulmányunkat: az emberi személy, az ember mint vallásos lény, a munkás ember és az ember mint családi lény objektív, de mégis az adott egzisztencia szintjén *konkrét egzisztenciális tartalommal* kitölteni rendeltetett céljaira utaltunk. A *logosát* (értelmét) vesztett, adott esetben *munkamániában* szenvedő ember tehát nem tud rohanni vasárnap, ezért vélhetően a szétszóródásba menekül, amihez kitűnő közeget nyújt neki a pláza és a hipermarket villódzó és nyüzsgő világa. A ‘vasárnapi neurózisban’ szenvedőt a monoton zsvaj vagy a háttérzene megkíméli attól, hogy beszélnie kelljen bárkivel is, vagy hogy el kell-

⁷² TÓTH PÁL: *Családi kupaktanácsok. Hogyan hozzunk jó döntéseket?* Budapest, Új Város, 2014. Lásd különösen: „A családi kupaktanács programja [...] azt javasolja, hogy a családtagok üljenek le valamilyen rendszerességgel, mondjuk havonta egyszer a fizetésnap tájékán, az anyagi ügyek megbeszélésére. A szülők és a gyerekek tekintsék át együtt a bevételeket, nézzék át, hogy állnak a havonta jelentkező rutin kiadásokkal (élelem, számlák, tisztítószerek, stb.), hallgassák meg a családtagok vágyait (új mobiltelefon, iskolai kirándulás, zsebpénz emelése, stb.), mérlegetlák közösen, hogy mire futja, mit tegyenek át a jövő hónapra, ki van most soron a ruhatár bővítésében. Hasznos segédeszköz ebben az egyik családtag által vezetett havi kimutatás a bevételekről és a kiadásokról. A kupatanács a tervezés és az értékelés pillanata is egyben, mely arra neveli a szülőket és a gyerekeket egyaránt, hogy igényeiket hangolják össze egymással, legyenek tekintettel a közös terhekre, osszák be felelősen a rendelkezésre álló pénzt. Azt szorgalmazza, hogy közösen tegyék ezt. Az egyes családtagoknak lehetnek saját feladatai (kiadások vezetése, egy esetleges kölcsön kockázatainak elemzése, banki ügyintézés, stb.), de együtt gondolják ki, hogy valami legyen-e vagy nem, mennyi, mikor és kinek legyen. Ez az elején a tapasztalatok szerint több nyílt konfliktussal jár, mint az elkülönüléssel alapuló szereposztás, amely inkább sok rejtett konfliktus forrása.” Uo. 11–12.

⁷³ FRANKL i. m. 134.

jen gondolkodnia az életével kapcsolatban. Ezen embertípus saját magának fogyasztói elbódítása és önbecsapása által, tehát a *folymatos fogyasztói szerzés élménye* által érzi, hogy „létezik”, érzéketlenné válik „azon örök tüske iránt, amelyet az élet megújult követelményein keresztül lelkiismeretünkbe döf.”⁷⁴ A 0–24 óráig és az év (majdnem) minden napján való vásárlás bódító szerétől fosztaná meg őt a kereskedelmi egységek vasárnapi zárva tartását elrendelő törvény. A létének értelmetlenségével való szembesülés a tét, amellyel nem tud és/vagy nem kíván szembesülni. Természetesen, mint már utaltunk rá, ez közpolitikailag közvetlenül nem kezelhető probléma. Viszont a családok belső életének indirekt erősítése megoldhatja a problémát az esetek többségében. A családban ugyanis, ha jól élnek meg annak identitását, a családtagok rákérdeznek életük értelmére, és a családi-közösségi átélés szintjén is találkoznak azzal, amihez például egy vasárnapi családi ebéd utáni őszinte beszélgetés kiváló alkalmat nyújt. Az emberi lét értelmére való rákérdezéshez szükséges, hogy *arra szánt, elegendő és megfelelő* idő álljon rendelkezésre, amely csakis azon a napon lehetséges, amely éppen jellegénél fogva nem a munkának szentelt, s ez a vasárnap.⁷⁵ Ez az ‘értelem’ nagyrészt a családban adódik, az egymás felé létezését jelentő családi szerepeket kölcsönösen meg- és átélve: például, hogy én gyermekeim anyja, illetve apja vagyok, s ezt átélem velük játszva; a gyermekek esetében pedig az, hogy ők szüleik gyermekei, minthogy velük foglalatostkodó anyjuk és apjuk van, akik szeretik őket, s ez az egzisztenciális tapasztalat biztonsággal tölti ki a kis lényüket, fontos identításelemet adva nekik stb.

2.4.7. A szabad vasárnap bevezetésének alapvető indoka és „hogyan”-ja

Mint arra már többször utaltunk, a közpolitika állami aktora nem hivatott a polgárokat a legszemélyesebb dolgaikban direkt állami eszközökkel „nevelni”. Az állami közpolitikailag relevánsan megjelenő, negatív társadalmi kihatású személyes és társadalmi szokásokkal azonban a közpolitika alkotójának foglalkoznia kell, amiként azt is kötelessége előmozdítania, ami a dolgozók és az emberek, mint ‘családi lények’ jogait védi. A vasárnap szabadnapként való intézményesítése éppen ilyen szükséges közpolitikai intézkedés az említettek érdekében, amelynek nemcsak filozófiai antropológiai, erkölcsi és pszichológiai, hanem (munka)szociológiai alapjai is vannak.

A közpolitikailag, pontosabban a társadalompolitikailag helyes cél azonban csak olyan közpolitikai eszközzel valósítható meg, amely *képes elérni* a kívánt célt, azaz jelen esetben a vasárnap valódi és igazi pihenésként való intézményesülését. Ez csak akkor lesz az, ha a polgárok valóban annak tekintik, és úgy is élik meg.

⁷⁴ FRANKL i. m. 136.

⁷⁵ Aquinói Szent Tamás keresztényként mutat rá arra, hogy „Negyedszer a szeretet felgyújtására adták ezt a parancsot [az Úr napjának megszentelését – F. J.]. »A romlandó test gátolja a lelket« (Bölcs 9, 15) és ezért az ember mindig az alább való földiekre irányul, hacsak nem törekszik fölemelkedni azoktól. Ezért szükséges, hogy legyen bizonyos idő erre.” AQUINÓI Szent Tamás i. m. A harmadik parancs. Gondolj a szombatra és szenteld meg (Ex 20, 8). 222.

Ha maguknak harcolják ki az érintettek a szabad vasárnapot, ahogy azt – amint azt láttuk – hajdanán a mozgalmak és a szakszervezetek tették, akkor nyilván értékelni fogják annak intézményesülését, és értékes vívmányként fogják megélni azt, ha bevezetésre kerül. Az ez irányú nemzetközi törekvéseknek⁷⁶ azonban eléggé csekély jelenleg a közbeszédben a visszhangja.⁷⁷ Nagy tehát az ellenirányú ellenállás vagy inkább a passzivitás. Ez elvileg indokolhatná az állam egyirányú, saját akarátú lépését a szabad vasárnap intézményesítésére, de éppen a nagymérvű inercia, illetve a közömbösség igényli a témát átbeszélő *társadalmi párbeszéd fórumainak* létrehozatalát, különösen az elsődendő érdekeltekkel, azaz a kereskedelmi munkavállalók szervezeteinek és a családok szövetségeinek képviselőivel.

A munkajog szakirodalma *empirikus egészségügyi tapasztalatokra* alapozva közelít a heti pihenőnaphoz, amikor azt állítják a munkajogi szakértők, hogy hetente egy pihenőnap feltétlenül szükséges a munkavállalóknak ahhoz, hogy egészségkárosodást ne szenvedjenek. Szeretnénk rámutatni arra, hogy milyen érdekes az, hogy a zsidó–keresztény hagyományban is a heti egy pihenőnapot tartják meg. Úgy látszik tehát, hogy a héten az egy pihenőnap szükségessége *antropológiai alapokkal* rendelkezik. A munkásmozgalmak szintén *gyakorlati tapasztalati* (empirikus) bázison (ha nem is tudományos alapokon) igényelték a szabad vasárnapot a kereskedelmi (és az ipari) szektorban, amely azt mutatja, hogy a közpolitika alkotója *általános emberi igényként* fogalmazhatja meg a szabad vasárnap intézményének szükségességét.

2.4.8. Közpolitikai probléma- és fogalom-meghatározás: mi is a hétvégi szabadidő korunk embere számára?

Az előbbiekből nézetünk szerint már elégségesen adódik az, hogy szükséges a vasárnap általános szabadnapként való intézményesítése. Ehhez a közpolitika alkotójának mindenekelőtt tisztáznia szükséges azt, hogy mit is ért korunk embere ‘hévége’ és ‘szabadidő’ alatt?

Az industrializáció korának munkától mentes szabad ideje a *munkától*, iskolától *mentes*, etikailag neutrális kategóriaként jelent meg. Ehhez társul a *kikapcsolódás*, illetve a *semmittevés szabad lehetősége*, ami a *szabadnapon*, azaz a vasárnapon, illetve (később) a hétvégén lehetséges. A munkásmozgalom kiharcolta a szabad vasárnapot, amiből a szabad szombattal együtt új kategóriaként a ‘*hévége*’ lett. Az időközben munkaszüneti nappá lett ‘szabad szombat’ identitáskeresése mutatja azt, hogy a ‘hévége’ is keresi saját, új értelmét. Ezzel szemben azt mondhatjuk, hogy a hétvégébe mindenképpen beletartozó vasárnap valódi *ünnepnap* kellene, hogy legyen minden család számára, ami így tehát több mint „nem munkával töltött nap”, s így más, mint a munkától „szabad szombat”. Az ünnep kötöttségeitől is mentes, passzív, „tréning-

⁷⁶ Ld. főként az „European Sunday Alliance” network kezdeményezést: <http://www.europeansundayalliance.eu/>

⁷⁷ Giustino Di DOMENICO: *Domenica libera o da liberare? Con la manovra finanziaria bis di agosto i negozi potranno restare aperti sempre. Le posizioni di un dibattito possibile.* Città Nuova. <http://editrice.cittanuova.it/contenuto.php?TipoContenuto=web&idContenuto=36090#>

nadrágos” „lezser” pihenőidő, a fogalomként egybeírt ‘szabadidő’ (s nem: „szabad idő”) terjedt el széles körben, miközben az eredeti angol jelentésben (*‘leisure’*) ennél több, pozitívabb tartalom van. Abban ugyanis az ember a szabadság érzését és lehetőségét teljesíti ki, ami az arra való szabadságot jelenti, hogy megvalósíthassa ön magát.⁷⁸ Csakhogy a munka ebben az individualista megközelítésben egyfajta „*muszáj*” tevékenység” lesz, amit a munkaidőben végez az ember, míg a munkától szabad szabadidőben (*‘leisure’*) lesz igazán *szabaddá*, hogy akkor a szabadságát gyakorolja.⁷⁹ Meg kell állapítanunk azonban, hogy az így értett szabadidő – ami elsődlegessé válik a munkával szemben⁸⁰ – az esetek többségében nem valósítja meg az ember szabadságát, nem teljesíti ki őt, amellet, hogy e felfogás értelmében a munka egy szükséges rosszá, muszáj-tevékenységgé válik, amit – jobb híján – végezni kell. Így mind a munkaidő, a hétköznap, mind a hétvégi szabadidő *elveszíti igazi értelmét*. Az önközpontú (hogy ne mondjunk ‘egoizmust’), önkiteljesítő szabadság helyett az emberekre inkább *önmaguk teljes elengedése* a jellemző a szabadnapon,⁸¹ nem ritkán kóros mértékben az alkoholhoz nyúlva vagy a kábítószerhez fordulva, vagy a nap nagy részében számítógépes játékokat játszva a „társas magányt” élük meg a család tagjai, az egyedül élők tömegei pedig jobbára a gyötrő valódi ürességet. Ez utóbbiak népes, de mégis atipikus tömegéből némelyek értelmes foglalatosságot keresve „jobb híján” vasárnapi munkával töltik el az időt, többletbért keresve. De vannak még más, kivételt képző csoportok, kategóriák (pl. hétvégén is dolgozó gyermektelen párok) is. Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk azt sem, hogy sokan azért kényszerülnek dolgozni vasárnap is, mert másképp egyszerűen nem tudnak megélni, nem tudják eltartani a családjukat.

A legutóbbi – posztmodern – időkben, évtizedekben pedig a *fogyasztói* (posztfordista) társadalomban a fogyasztással kitöltött lét, azaz a dolgok *magáért a fogyasztásért* való folytonos, újabb és újabb *birtoklása* a meghatározó. De mivel ez csak ideig-óráig ad örömet, ezért még sokkal inkább az elfogyasztható, illetve az új vásárlásával lecserélhető *dolgok szakadatlan megszerzése*, azaz maga a „*shoppingolás*” tölti ki a hétvégét, és főleg az értelmét vesztett vasárnapokat. Habár a középkorban is ott volt a

⁷⁸ Az angol ‘*free time*’ a nem munkával töltött idő, míg ezzel szemben a ‘*leisure*’ a minőségi szabadidő, a rekreáció és az önmegvalósítás. SZABÓ Ágnes: *A (szabadidő)sport alapfogalmai és kutatott területei*. [115. sz. Műhelytanulmány] Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet, 2009. 9. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/201/2/Szabo115.pdf> Lásd a Vitányi Ivántól való idézetet a jelzett oldalon.

⁷⁹ Ld. a Vitányi Ivántól való idézetet: SZABÓ (2009) i. m. 9.

⁸⁰ Korunkról elmondható, hogy az „egyén szintjén a munka megszűnik az identitás középpontja lenni, vagyis a munka az egyes ember életében egyre kisebb fontosságú, egyre kevésbé hat meghatározóan életének munkán kívüli szféráira, csökken a szerepe az identitás kialakításában, és az egyén értékrendjében visszahúzódnak a tradicionálisan a munkához kapcsolódó értékek.” Továbbá a „munka helyett a súlypont elsősorban a szabadidős tevékenységekre, fogyasztásra, képzésre és az »önmegvalósítás« ezeken a területeken megnyíló lehetőségeire tevődik át.” TÖRÖK Emőke: *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L’Harmattan, 2014. 117.

⁸¹ Vö. „Az időnek csak kisebb részét használják fel, mint »leisure«, mint valódi rekreáció, nagyobb részben a vulgáris (nem minőségi, azaz nem rekreatív, nem intellektuális, hanem inkább passzív) szabadidő-magatartás pozíciói erősödnek.” SZABÓ (2009) i. m. 10.

templom mellett a söntés, a kocsmá, az „ellen-templom”, amely szociológiai értelemben és a parasztek körében – ahogyan azt egy társadalomtörténeti tanulmány kimutatja⁸² – a templom „alternatívája” volt (amit az Egyház a különböző intézményes fórumokon nem győzött elítélni); korunk hipermarketjei azonban ezen túlmutatva már a fogyasztás valódi *katedrálisai*, saját fogyasztói *ideológiával*, *ember- és társadalomképpel*, valamint *hedonista boldogságfelfogással*. Ez az a kulturális közeg, amelyben a szabad vasárnap intézményesítése imperatívusként felmerül.

A fogyasztásért való lét fogalmilag, de a gyakorlatban is kizárja az egymással és egymásért való létezést. A fogyasztásban, illetve a bármit-tevésben a közösségi személyközi kötöttségektől mentes *individuális* lét ölt testet az ‘individuum’ illetén való „önmegvalósításaként”, amely legfeljebb a kérészeletű élményértékre tart. Ez utóbbi esetben minél *intenzívebb* és kondenzáltabb *élményeket* keresnek a szabadidőben: extrém sportok, kalandélmények stb. A fogyasztók a vasárnapi félnapos-egésznapos vásárlást is ilyen *izgalmas szerzésélményként* kívánják megélni, a reklámok sugallata szerint. A ‘szombat este’ viszont mindenképpen élménydúsabb – a „szombat esti láz” „pörgése” jól szimbolizálja azt, amit az emberek manapság keresnek hétfévi kapcsolódás címén, ami ugyanakkor leértékeli a vasárnapot, ami értékét veszítette, s amire egy ilyen kiüresedett felfogásban a hétfői munkanap nyomasztó terhe veti árnyékát. A vasárnap a kortárs individualista felfogásban bár az *önmegvalósítás* jegyében a *pozitív szabadság* elérésére tört, a negatív szabadsághoz, azaz a teljes *korlátozásmentességhez* kötött formájában rögzült, s a semmit-, illetve bármit-tevéshez való jogot⁸³ jelenti. Így ezen individualista koncepcióban szinte semmit nem lehetne államilag szabályozni a családok vasárnapi pihenőidejének védelme érdekében. Valóban, a magánautonómia szabadságának egyik fontos ismérve az, hogy az egyén jogi értelemben mindent és mindenek az ellenkezőjét is megteheti, amíg magatartásának nincs a többiekre nézve káros kihatása. Csakhogy a helyzet jelen esetben éppen az, hogy a dolgozni kényszerülő munkavállalók egészsége jelentős mértékben károsodik a vasárnapi munkavégzés következtében, amit adott esetben bizonyítani is lehet kauzálisan. Például a kamionsofőrök napi kötelező pihenőidejének előírásai empirikus tényeken alapuló egészségügyi felméréseken alapszanak. Ugyanígy longitudi-

⁸² Giovanni CHERUBINI: Il contadino e il lavoro dei campi. In: Jacques LE GOFF (szerk.): *L'uomo medievale*. Roma–Bari, Editori Laterza, 1997. 139.

⁸³ Ferenczi Sándor (1873–1933), a magyar pszichoanalitikai iskola megeremtője, a már korábban hivatkozott, híres „Vasárnapi neurózisok”-ról szóló elemzésében írja a következőket freudi terminusokban: „A vasárnap a mai kulturemberiség ünnepnapja. Csalatkozik azonban, aki azt hiszi, hogy ez az ünnepnap csak testi és lelki nyugalom jelentőségével bír; a pihenéshez, amihez rendesen hozzájuttat, lényegesen hozzájárulnak egyéb lelki momentumok is. Ezen a napon nemcsak hogy a magunk urai vagyunk és szabadoknak érezzük magunkat minden bilincstől, amit a kötelesség és a körülmények kényszere kívülről rakott ránk, hanem egyuttal valami belső felszabadulást is érzünk. Tudjuk Freudtól, hogy azok a belső hatalmak, amelyek gondolkodásunkat és cselekvésünket logikailag, etikailag és esztétikailag nem kifogásolható mederbe terelik, csak ösztönzerű reprodukálásai annak a kényszernek, amit valaha a külső szükség erőszakolt az emberre. Nem csudálandó, hogy az aktuális külső nyomás csökkenésével szabaddá válik a különben tartósan elfojtott ösztönök egy része is. A külső cenzura csökkenése maga után vonja a belső cenzura alászállását is.” FERENCZI i. m. 2005. XIV. Vasárnapi neurózisok. <http://vmek.oszk.hu/04700/04721/html/index.htm#15>

nális empirikus mintakövető vizsgálatokkal kimutathatóak a heti kötelező pihenőnap kieséséből fakadó egészségügyi károk, ideértve a mentális egészségkárosodást (stressz, szorongás, depresszió, kimerültség, kiégés, stb.) is.

A szabad vasárnap helyes szemléletű megéléséhez nyilván mélyebb antropológiai váltásra lenne szükség, de ez – mint már többször hangsúlyoztuk – nem lehet direkt módon megcélzott közpolitikai cél. A modern liberális társadalomszervezés koncepciójának alapvető vívmánya az, hogy családok és az egyének belső életét, cselekvését önmagában nem szabályozhatja az állam, amíg azzal másokat nem károsítanak, sértenek. A munkavállalók egészségvédelme és a családok integritásának védelme azonban a családokat szétziláló munkaadói munkaszervezéssel szemben igenis indokolja az állami beavatkozást. Mint már láthattuk, létezik a *szabad vasárnap*hoz való jog. Míg tehát a mai felfogásban a *heti pihenőnap*hoz való jog *munkavállalói jog* (bár eredetileg, nagyon helyesen, nem akármilyen heti pihenőnap, hanem a *vasárnap*hoz való jogot vívták ki a munkások), állíthatjuk, hogy a *szabad vasárnap*hoz való jog az embernek mint 'családi lény'-nek, illetve a családnak mint *kollektív alany*nak is elsőrendű joga. Ezért nem valósít meg paternalista közpolitikát vagy ilyen szemléletű jogalkotást az állam, ha ennek érvényt szerez, hanem éppen hogy jogot érvényesít. Az már más kérdés, hogy az állam milyen *stílusban*, kommunikációval vezeti be a nevezett intézményt: el kell kerülni azt, hogy az *atyáskodó*, kioktató-nevelő jellegüként hasson.

2.4.9. A szabad vasárnap és a munkaidőszervezés kérdése a családok védelme érdekében

A korunkat jellemző „projektekre rövid távú szerződéssel alkalmazott munkavállalók” korában azt kell, hogy mondjuk: a munkahely *stabilitásának hiánya* egyáltalán nem kedvez a *családtervezésnek*, a *családalapításnak*, de a *családok fenntartásának* sem. Másrészt a felmérések azt mutatják, hogy a munkavállalók úgy érzik, a munkahelyi *munkára fordított idő* (beleértve a munkahelyre való utazást is) kiterjeszkedik a családra fordítható idő kárára, ami egészségügyi, párkapcsolati és családi problémákat okoz.⁸⁴ A probléma abban áll, hogy a munkára fordított idő *hosszabb* annál, mint aminél még *összhangba* hozható lenne a *munkahely* és a *család* igénye. A munkára és a családra fordítandó idő összeütközésének *feloldhatatlanságából* az empirikus felmérések szerint számos egészségügyi probléma fakad, úgymint az elhúzódo fáradtság, az extrém fáradékonyság, vagy a gyakori megbetegedés.⁸⁵ Ezen munka-beosztás-problémával összefüggésben felmerült párkapcsolati és családi mentálhigiénés, illetve egészségügyi problémák bizonyítottan *munkahelyi hiányzásokat* és

⁸⁴ HALMOS Szilvia: *Család és munka – munkajogi kérdések a gyermekvállalással összefüggésben*. Budapest, 2014. szeptember. 42. Az Országos Bírósági Hivatal 2014. évi Gróf Székhelyi Mailáth György Tudományos Pályázatának „A közigazgatási, munkaügyi és európai uniós szekció bírósági tagozatában” első helyezést elért pályamunka. http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/Mailath-palyazat-erdmenyek/MGyTP-KMEU-B-1-Halmos_Szilvia-Csalad_es_munka.pdf

⁸⁵ HALMOS i. m. 42.

munkateljesítmény-csökkenést okoznak,⁸⁶ ami jelentős *gazdasági kárt* is eredményez mind a munkaadó, mind a nemzetgazdaság számára. A szabadon választott *rugalmas munkaidő*, vagy a *részmunkaidő* azon családok számára lehet hasznos, akiknek nem kedvező a *rögzített*, heti negyven órás időbeosztás, ami által csak kevés idő maradna a családjukra. Mindebből az következik, hogy a családalapításhoz és a családfenntartáshoz *biztos* munkahelyre, a *családi étellel összeegyeztethető idejű* és *munkaszervezésű* munkára van szükség, amit a *‘családbarát munkahely’* kezdeményezés célul is tűz. A család és a munkahely (munkaszervezés) igényeinek ütközésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy a család mással nem pótolható, társadalmi alrendszerek funkcionalitását meghaladó alapvető *emberi és társadalmi értékekkel* bír.⁸⁷ Az államnak tehát közpolitikai eszközökkel szükséges, akár a termelő vagy a kereskedelmi szektor érdekeivel szemben is védelemben részesítenie a családot. Ezért „a kiskereskedelmi szektorban történő vasárnapi munkavégzés tilalmáról” szóló 2014. évi CII. törvény helyesen fogalmazza meg preambulumban az alapelvet: „[...] ha a kereskedelem szabadságának érdeke és a magyar társadalom legfontosabb építőkövének, a családnak a védelméhez fűződő érdeke összeütközésbe kerül, akkor a családi közösségek megtartó erejét kell erősíteni [...]”⁸⁸

Az embernek, mint ‘családi lény’-nek a családalapításkor és családfenntartóként is arra van szüksége, hogy *középtávra* előre tudjon *tervezni*. Ehhez biztos munkahelyre van (lenne) szüksége, ahol is – a hátrányos következményektől való megalapozott félelem nélkül – megteheti azt, hogy éljen azzal a jogával, hogy vasárnap ne dolgozzon. Ez manapság az esetek nagy részében egyáltalán nincs így. Egyrészt, mert a kapott fizetés aligha elegendő arra, hogy ne kelljen vasárnap többletmunkát végeznie a család megfelelő szintű eltartásához, másrészt, mert a munkavállaló főszabályként sajnos leginkább „fogyóeszköz” a munkaadó kezében, hiszen számos olyan munkakereső van, aki szorult helyzetében akár még vasárnap is hajlandó „önként” dolgozni, egyedül azért, mert munkanélküli, vagy mert nagyon alacsony a bére, vagy pedig ez irányú hathatós munkaadói nyomásra.

2.4.10. *Miért preferálandó a családbarát szabad vasárnap a bevásárlóközpontban végzett vasárnapi vásárlás fogyasztói szokásával szemben? – A hagyományok nyomában*

A posztfordista korszakban a multinacionális cégek bevásárlóközpontjaiban,⁸⁹ plázáiban vasárnap dolgozó százezrek által kiszolgált „shoppingoló” milliók egy társadalmi *fogyasztói szokást* alakítottak ki. A bevásárlóközpontok kifejezetten a *heti*

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ DONATI (2011) i. m. 33.

⁸⁸ 2014. évi CII. törvény „a kiskereskedelmi szektorban történő vasárnapi munkavégzés tilalmáról” <http://www.complex.hu/kzldat/t1400102.htm/t1400102.htm>

⁸⁹ A bevásárlóközpontok szociológiájához ld. SIKOS T. Tamás – HOFFMANN Istvánné: *A fogyasztás új katedrálisai. Magyarország az ezredfordulón*. [Stratégiai Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián sorozat] Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004.

vasárnapi nagybevásárlásra vonzzák oda a családokat kuponakciókkal, hűségkártyákkal stb.; elsősorban a hölgyek döntéseire számítva. A döntések számos esetben *intuitívak*, azaz ott kerülnek meghozatalra a bevásárlás vagy a „shoppingolás” közben, a vásárlásra csábító kínálat és a célcsoport-specifikusan kifejlesztett reklámok láttán. A másik célközönség a *gyerekek* tábora, akik szintén képesek befolyásolni a családi vásárlást, különösen akkor, ha hosszú időt tölt a család a bevásárlóközpontban vasárnap. Az *ő fogyasztásra való szocializációjuk* alapvető fontosságú a hipermarketek és plázák számára, hiszen ők képezik majd az *új, felnőtt fogyasztói generációk* derékhadát.⁹⁰ (A korunkban egyre több mozaikcsaládban pedig vélhetőleg a gyengébb vagy esetleg a sérült családi kapcsolatok alakításának, kompenzálásának eszköze például a nem saját gyerekek számára való plázás vásárlás-ajándékozás.) A bevásárlóközpontok immáron a családok többórás, félnapos *vasárnapi vásárlásaiért, vasárnapi programjaiért* küzdenek,⁹¹ s ezért többségük igyekszik egy tematikus parkot létrehozni a számukra, vagy akár egy városok hagyományos funkcióinak elemeit egyesítő, sűrűsítő „minivárost” is, ahol a családok jól érzik magukat, így több időt töltenek ott, és ebből kifolyólag többet is költenek, fogyasztanak. Mindennek elsősorban kárvallottjai azok, akik dolgozni kényszerülnek vasárnap. Erről már volt szó. Felmerülhet kérdésként, hogy miért illetné meg államilag, azaz közpolitikailag támogatandó előny az ember mint ‘személy’ és mint ‘családi lény’-felfogását az individualista és fogyasztói ember- és társadalomfelfogással szemben? Mindkettőt ugyanis egy-egy legitim társadalmi szokás legitimálja – vethetnék közbe. De mi is legitimálja voltaképpen a ‘szabad vasárnapot’, amit az évezredek keresztény tradíció hagyományozott át? Miben rejlik e tradíció legitimáló ereje, normativitása? Ha egy ilyen intézmény ilyen régen fennáll, akkor abban biztosan van valami „ráció”. De miben áll ez?

Az érett középkorban a bibliai eseményekkel azonosított (makrokozmikus) világtörténelem és a mikrokozmosz, azaz az *emberi élet fejlődése* a heti időbeosztáshoz, azaz a *hat naphoz* igazítva kerül *korszakoltan* leírásra.⁹² Az érdekesebb viszont az, hogy a hetedik napon nincsen növekedés, hanyatlás vagy változás. Vajon nem azért,

⁹⁰ „Manapság a gyerekek már aktívan részt vesznek a vásárlásban is, hiszen legtöbbször a szülők a munka után vagy hétvégén kerítenek sort a bevásárlásra, ahová a gyermeket is magukkal viszik. Így a gyerekek elég korán kapcsolatba kerülnek a reklámokkal, hirdetésekkel [...]. A gyerekek nemcsak, mint önálló fogyasztók jelennek meg a piacon, hanem nagyban befolyásolják a szüleik döntéseit, továbbá belőlük lesznek a jövőbeni fogyasztók [...]. Az eladáshelyi marketingeszközök, kóstoltatás, gyerekfoglalkoztatás, bemutatók mind hozzájárultak, hogy ma már a vásárlásra, mint egy élménnyel teli közös családi programra tekintünk.” BALASSA Boglárka: *Édesem vagy mostohák? Vásárlási döntések a mozaikcsaládokban*. Doktori értekezés. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, 2012. 63. http://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlaplemelei/fokozatszerzesi_anyagok/eisingerne_balassa_boglarka_doktori_dolgozat_vegleges.pdf

⁹¹ A bevásárlóközpontok a „hétvégi nyitva tartással a családok vasárnapi közös programját is megcélozzák”. DÜLL Andrea – PAKSI Borbála – DEMETROVICS Zsolt: A helyfogyasztás színterei: a bevásárlóközpontok környezetpszichológiai elemzése. In: DEMETROVICS Zsolt – PAKSI Borbála – DÜLL Andrea: *Pláza, ifjúság, életmód. Egészségmagatartás vizsgálatok a fiatalok körében*. Budapest, L'Harmattan, 2009. 51. http://demetrovics.hu/dokumentumok/plaza_090505.pdf

⁹² Jacques LE GOFF: *La civiltà dell'occidente medievale*. Torino, Giulio Einaudi Editore, 1981. 183.

mert az valahogy az időtlenségé? Talán igen; de erre Jacques Le Goff sem kérdez rá, amikor az említett érdekes ténytet bemutatja.⁹³ Márpedig éppen az az érdekes, hogy a középkori gondolkodás számára az emberi élet a makrokozmikus létet utánozza, s e kor embere számára az a 'természetes', azaz az *ésszerű* és *helyes*, hogy az emberi élet a heti időbeosztást kövesse. A hetedik napon viszont nincsen változás – talán pont azért, mert különös módon ahhoz tartozik, Akiben árnyéka sincsen a változásnak.⁹⁴ Istenhez tartozik tehát, minthogy a vasárnap az 'Úr napja'.⁹⁵ Erre persze rámondhatnánk, hogy ez nem egyéb, mint csupán „középkori babona”. De itt másról van szó: Le Goff a keresztény naptár azon újítására hívta fel a figyelmet, hogy – mutat rá Sz. Jónás Ilona Le Goff állításait tolmácsolva – „az ókori naptár dekádja helyett bevezette a hét napos időegységet”, s „ezzel kialakította az emberi tevékenység ideális ritmusát, (hat nap munka, egy nap pihenés), ami kedvezően hatott Európa gazdasági hatékonyságára és az alkotóerőre.”⁹⁶ A hétnapos hétben a vasárnap ünnepként való megélésének az emberi létminőségre való pozitív hatását *évszázadok legitimálják*. A helyes eredményt hozó *hagyomány követése* és továbbadása tehát, helyes értelmét tekintve, az ésszerűség aktusa.⁹⁷ Annak lenne szükséges bizonyítania tehát azt, hogy ne legyen a vasárnap szabadnap, aki cáfolni tudja e *hagyomány* emberi *értékteremtő* és *értékmegőrző* jellegét. Ehhez viszont ismernie kellene a vasárnap igazi történeti értelmét és antropológiai jelentőségét.

Természetesen, a tradíciót nem azért szükséges követni, mert az a *szokás*, hanem, mert annak *értékessége* ésszerűen vélelmezhető, illetve *tapasztalatilag bizonyított* valamennyi érintett számára. Vagyis egy *belső értékítéletre* is szükség van az átadott hagyomány tekintetében.⁹⁸ Szükséges lenne tehát rákérdezni a vasárnap megünneplésének igazi mibenlétére, emberi értéktartalmára. Igyekezetünk mindezidáig erre irányult – de mégsem tekinthető bevezettnak, alább ugyanis még további érvekkel kívánunk szolgálni. Ezt manapság már nem tudják sokan megtenni, mert a vasárnap végérvényesen értelmét veszítette korunk embere számára: munkamentes napként ugyan tovább élhetne, de munkától mentes nap elvileg lehetne bármelyik nap a héten.⁹⁹

⁹³ Bár általános érvénnyel megállapításra kerül általában a középkori időfelfogással kapcsolatban, hogy a „középkori ember életének alapvető ritmusát a természet rendjét követő ünnepek szabályozták.” NÉMETH András: *Emberi idővilágok. Pedagógiai megközelítések*. Budapest, Gondolat, 2010. 26. Márpedig a vasárnap egy ilyen kiváltképpeni, heti rendszerességgel elkövetkező ünnep.

⁹⁴ Jak I, 17: „Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről van, a világosság Atyjától száll alá, akiben nincs változás, még árnyéka sem a változásnak.”

⁹⁵ Vö. AURELIUS Augustinus: *Vallomások*. Budapest, Gondolat, 1982. XXXVI. fej.: „Miért nem követi este a hetedik napot?” 474. Vö. Szent Ágoston főművének legutolsó, záró fejezetével: Szent ÁGOSTON: *Isten városáról*. IV. Budapest, Kairosz, 2009. XXX. fej.: „Isten városának örök boldogságáról és állandó szombatjáról.” 541–547.

⁹⁶ Sz. JÓNÁS Ilona: Jegyzetek a kora középkori idő témájához. In: Sz. JÓNÁS Ilona: *Sokszínű középkor. Természet, társadalom, kultúra a középkori Európában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 104.

⁹⁷ Baldassare PASTORE: *Tradizione e diritto*. Torino, G. Giappichelli Editore, 1990. 63.

⁹⁸ PASTORE i. m. 64.

⁹⁹ „A vasárnap ebben az új időrendben nem egy »másfajta« nap köntösében jelenik meg, hanem a hét-

2.4.II. A bevásárlóközpontoktól és hipermarketektől közpolitikailag megkülönböztetendők a helyi és regionális vásárok és a piacok

Azon érv tekintetében, miszerint a magyar nyelvben a vasárnap a ‘vásárnap’-pal van etimológiai összefüggésben, s így ez legitimálná a vasárnapi vásárlás létjogosultságát, sőt ez lenne a vasárnap lényege, az alábbiakat érdemes szem előtt tartani. Valóban az derül ki a történeti leírásokból, hogy hazánkban számos hetivásár a falu vagy a város frekvenciált helyén levő templom mellett kapott helyet,¹⁰⁰ mégpedig sokszor¹⁰¹ vasárnap. Azt azonban már nem mindenki tudja, hogy bár „a vásárok legfontosabb, eredeti kezdőnapja a vasárnap volt”, „az egyház kezdettől fogva ellenezte a vasárnapi vásártartást, és az így általában el is maradt”, ezért „helyébe legnépszerűbb vásárrappá a hétfő lépett elő”.¹⁰² Ugyanis már Szent László király úgy rendelkezett, hogy „a szent zsinat parancsolja, hogy a ki vasárnap vásárt üt, bontsa el sátorát, a mint állította. 1. § Ha pedig ellenkezik, ötvenöt pénzt fizessen.”¹⁰³ A vásárolás tehát lényegileg nem tartozik a vasárnaphoz¹⁰⁴ a magyar keresztény középkori hagyományban. (Henri Pirenne különbséget tesz a mindennapi ételmiszer-szükségleteket kielégítő helyi piac és nagy vonzáskörzetből árusokat és vásárlókat odavonzó, több hétig tartó vásárok között, de elemzéseiben nem tárgyalja a heti vásári nap kérdését a piacok esetében.¹⁰⁵) A vásárok vasárnapi katolikus hagyományáról nem lehet az említettek miatt egyértelműen beszélni. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a katolikusokra vonatkozó hatályos szabályok is lehetővé teszik a kialakult szokások szerinti vásárok megrendezését, és az azzal szükségszerűen együtt járó fizikai munkát is, de a vásárok megrendezése nem lehet olyan mérvű, hogy a vasárnapi szentmisén való részvételre, az Istenben való elmélyülésre ne maradjon idő.¹⁰⁶ A végső konklúzió az lehet mindenki vonatkozásában, hogy a közösen átélt, egzisztenciális értelemben ‘betöltött időt’ lehetővé tevő, értéket képviselő *vásárok kulturális összetartó ere-*

végének egyik napjaként, a munkától határolt napok között az egyik, a többi pihenésre szánt naptól semmiben sem különböző napként.” TAKÁCS i. m. 93.

¹⁰⁰ Főszerkesztő: DOMOKOS Ottó: *Anyagi kultúra 2. Kézművesség. A magyar vásárok néprajza*. Vásárismertetések (678). <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/215.html>

¹⁰¹ Vö. Anyagi kultúra 2. Kézművesség. A magyar vásárok néprajza. *Vásáraink világa* (669). A vásárok belső élete. „Attól eltekintve, hogy a következő vásárt az előző vásáron kihirdették, szükségessé vált látszott, hogy a vásárok időpontját időről időre hírül adják. Ez helyben, dobszóval történt, illetve a vasárnapi publikációk során.” <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/211.html>

¹⁰² Anyagi kultúra 2. Kézművesség. A magyar vásárok néprajza. *Vásáraink világa* (669). A vásárok belső élete. <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/211.html>

¹⁰³ Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve. 16. Fejezet a vasárnap megszegéséről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=330>

¹⁰⁴ Maga Jézus kiüzte a kufárokat a templomból, Isten házából: „Jézus bement a templomba, és kiüzte onnan, akik a templomban adtak-vettek. A pénzváltók asztalait és a galambárusok padjait felforgatta. »Meg van írva – mondta –, hogy az én házamat az imádság házának fogják nevezni, ti pedig rablók barlangjává teszitek.«” *Mt* 21, 12–13.

¹⁰⁵ PIRENNE: *A középkori gazdaság és társadalom története*. Budapest, Gondolat, 1983. 161. skk.

¹⁰⁶ HÄRING: *Krisztus törvénye. II. Részletes erkölcsleológia I. i. m. 273.*

je és kapcsolati-közösségi dimenziója,¹⁰⁷ a megfelelő mértéket megtartva, összhangban van az építő jellegű családi kikapcsolódással. A bevásárlóközpont ezzel szemben az egész család teljes vasárnapi idejét kívánja a mértéket nem ismerő fogyasztásra akcióikkal, reklámjaikkal és trükkös technikákkal (a hipermarket belső felépítésével, polcelrendezési stratégiákkal, illat- és fényeffektek tudatos alkalmazásával stb.) ráállítani a korlátot nem tekintő profitszerzés miatt, mégpedig az év összes vasárnapján. A gyermekeket is erre, azaz a folyamatos és egyre növekvő fogyasztásra kívánja szocializálni, ugyanis ők is a család döntéseinek aktív alakítói, s egyben ők azok, akik a jövő generációk törzsfogyasztói lesznek – legalábbis a bevásárlóközpont tulajdonosainak reményei, törekvései és számításai szerint. A családi kistermelőket,¹⁰⁸ vállalkozókat felmutató helyi és regionális vásárok és piacok ezzel szemben nem kívánják – de nem is tudják – totális módon, azaz a család teljes vasárnapi

¹⁰⁷ A „vásárok »klasszikus« és modern formában kontinuos keretei az ember (tárgyi) cserefolyamatainak, nem csupán a kapcsolatok dologi értelmében, hanem a társadalmi kapcsolatok szerveződésének más színterein is.” PITRIK Anett: Vásározók Magyarországon. In: SZAKAL Gyula – UDVARHELYI Éva TESSZA – A. GERGELY András (szerk.): *Elitek és piaci kultúraváltások*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, 2002. [MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 89.] 98. <http://mek.oszk.hu/02000/02015/02015.pdf>

Később így ír a tanulmány szerzője magyarországi terepkutatásainak eredményei nyomán: „Nagyon érdekes, hogy mindezen romló esélyek, rosszabbodó feltételek ellenére a kereskedők eléggé *összetartanak*. Minden egyes piaci vagy vásári napon szinte egy »nagy családdal« találjuk magunkat szemben. Tanulságos és meglepő volt számomra, hogy a piacokon és a vásárokon két azonos árut áruló kereskedő rendszerint nem kerül egymással szembe vagy egymás mellé. Így *kerülik el, hogy mint konkurensek zavarják egymást*. Oly nagy az *összetartás*, hogy sok esetben *megosztják egymás között új beszerzési forrásaikat* is. Néhol azt is tapasztaltam, hogy *segítenek egymásnak* a vásárok előtti és utáni rakodásban. Meglepő, hogy annyira *bíznak egymásban*, hogy egymásra bízzák áruikat is, ha a másiknak éppen valami dolga akadt. Az évtizedek óta a szakmában dolgozó kereskedők között éppen ezért nem ritka a *szoros barátság*, sokan kollégáik között *találják meg életük párját is*. A *kedvesség és figyelmesség* persze nem csak egymás között létezik, hanem a *vevő és a vásárló között is* (kiemelések tőlem: F. J.)” PITRIK i. m. 105. A kereskedő és vevő között kapcsolatot a következőképpen jellemzi: „Megfigyeltem, hogy a nagyvárosi vásárlás személytelenségéből következő bizalmatlanság itt nem annyira érvényesül. Ez a bizalmatlanság ezeken a területeken egyébként is hamar feloldódik, hiszen kis településekről, viszonylag szűk vevőkörrel van szó, így a tősgyökeres kereskedőknek az évek folyamán szinte állandó vevőkörük alakult ki.” PITRIK i. m. 106. Később pedig ezt olvashatjuk a tanulmányában a vásárló és az eladó, valamint a piacon áruló termelők és a vásárosok egymásközi kapcsolatáról: „A piaci és vásári eladás-vásárlás *hangulatát* más kereskedelmi fórumok nem tudják pótolni. Itt a vásárló és az eladó között gyakran *bizalmas viszony* alakul ki. A régóta itt dolgozók saját vevőkörrel is rendelkeznek, a vásárlók az eladókat gyakran *névről ismerik*. [...] A piacokon áruló termelők és vásárosok között általában *jó munkakapcsolat* alakul ki, mindkét fél olcsóbban adja egymásnak portékáit, ha tudnak, *segítenek egymáson*. A kollégák között *erős az összetartás*, bár ez az utóbbi időben a létszám erős növekedésével csökkent.” PITRIK i. m. 110.

¹⁰⁸ Pitrik Anett terepkutatásai nyomán így jellemzi a családi vállalkozásokként működő vásározókat: „Az eladók többsége általában rendelkezik más, »normális« szakmával is. A legtöbben közülük östermelők, akik csakis a piacokon jelennek meg. Nagyobb részük a mezőgazdaságban dolgozók közül került ki. Többnyire mint családfenntartók, a feleség, esetleg a gyermekek vagy testvérek bevonásával végzik munkájukat. Az egy árufajtára szakosodott kereskedő kisegítőit is gyakorta a családi kötelékből hozza magával. Így eléggé zárt családi foglalkozásnak tekinthető a kereskedés.” PITRIK i. m. 107.

idejét és az egész családot magát, illetve annak minden egyes tagját manipulatív módon *teljes mértékben*, az év minden vasárnapján a fogyasztásra ráállítani. Emellett az említett vásárok és piacok számos *emberi*¹⁰⁹ és *kulturális* dimenzióval rendelkeznek (miközben természetesen az árusok mind saját portékáikat kívánják eladni, magukat hirdetve), amelyek a családok gazdagodására vannak, így közpolitikailag *megkülönböztetendők a bevásárlóközpontoktól* (hipermarketektől, plázáktól) a szabad vasárnap, azaz a vasárnapi kötelező zárva tartás szabályozása tekintetében.¹¹⁰ Míg a történelemben a vasárnapot (templomot, Isten házát) a vásárnaptól (vásártól), addig manapság – többek között – a vasárnapi imént leírt vásározást kell határozottan megkülönböztetni a bevásárlóközpontokban és hipermarketekben fogyasztással eltöltött vasárnapoktól. A vásárokon kínált kézműves, művészi portékák az esztétikai vagy egyéb *értékalapú önmeghatározást* teszik lehetővé, s így az ezzel töltött közös családi idő az *egzisztenciálisan értelemmel*, például esztétikai vagy kulturális *élményértékkel* *‘betöltött idő’*¹¹¹ keretébe sorolható. A Hans-Georg Gadamer által *‘betöltött idő’*-nek nevezett idő az ünnepé, amely olyan esemény, amit az ember például a családjával egy ilyen feltöltődést jelentő kulturális-művészeti értéket képviselő vásáron átélhet. Ezzel szemben a gadameri értelemben vett *‘üres idő’* vagy az unalommal függ össze (amit a plázákban a padokon ücsörgéssel, vagy céltalan lödörgéssel a polcok között lehet elütni) vagy olyan *„tevékenységgel, amellyel az időt »ki lehet tölteni«*¹¹², mint amilyen például a *„plázás shoppingolgtatás”*. Csakugyan a hipermarketek és plázák *fogyasztásra*, mint *létmódusra csábító* reklámjai – főszabályként – a vásárlás révén történő *önfelejtésre* veszik rá a fogyasztót, ami *kitölti* ugyan a fogyasztó egész vasárnapját, mint *üres*, vagy egyenesen csak elütendő szabad (üres!) idejét, de az így egzisztenciális értelemben a *„shoppingolás”* után is *üres* marad. Az ilyen beállítottágú fogyasztó arra vágyik, hogy még több és több vásárlással tölt-

¹⁰⁹ „A vásár, s így a vásározással foglalkozó szubkulturális csoportok tevékenysége már a régi időkben is az emberek életének egyik fontos színtere volt. A kereskedelem fellendülése, a kereskedelmi útvonalak kiépülése Nyugat-Európában felgyorsította ennek az eladási, csere- és *kommunikációs kapcsolatformának* széleskörű elterjedését. Ugyanis a vásár mint olyan (alapfunkciója szerint sem) csak arra volt jó, hogy ott eladjanak, vagy vásároljanak, hanem a *társadalom más igényeit is* kielégítette. Az oda látogatók szórakozhattak, ehettek, ihattak, távoli vidékekről hallhattak, *találkozhattak ismerőseikkel*, összehasonlítást tehettek jószágról, árucikkekről, piaci kínálatról stb., *találkozhattak idegenekkel is és ismerkedhettek egymással*, potenciális piacokról tájékozódhattak és *információt cserélhettek egymással saját és más társadalmi terepükről*. E tekintetben a kereskedés és a vásár a *társadalmi kommunikáció helyszíne és formája is egyúttal*. A vásár a középkorban már összekapcsolódott a vallással is, a templomok búcsúi ugyanis egyre inkább *»részerveződtek«* az emberek eme kedvelt fórumára (kiemelések tölem: F. J.)”. PITRIK i. m. 99.

¹¹⁰ A 2014. évi CII. törvény „a kiskereskedelmi szektorban történő vasárnapi munkavégzés tilalmáról” 1. § (2)-ban helyesen rendelkezik tehát a következőképpen: „E törvény hatálya nem terjed ki [...] 6. a piacon, továbbá helyi termelői piacon folytatott kereskedelmi tevékenységre; 7. a vásárokon folytatott kereskedelmi tevékenységre [...]”.

¹¹¹ Hans-Georg GADAMER: Az üres és a betöltött időről. In: Hans-Georg GADAMER: *A szép aktualitása*. Budapest, T-Twins Kiadó, 1994. 85–111.

¹¹² SÁRVÁRI György: *Metalépés. Hermeneutika–méllylélektan–rendszer szemlélet: integratív paradigma a tapasztalati tanulás értelmezési-megértési folyamatához*. Budapest, Animula, 1999. „Üres és betöltött idő” c. fejezet, 62.

se ki az üres, és sajnos értelemmentes idejét, azaz voltaképpen saját *ürességét*. Márpedig ezt vásárolgatással, vagyis újabb és újabb szerzéssel sohasem lehet *betölteni*, ezért ezek az emberek – pontosabban: a fogyasztók – ördögi körbe kerülnek. Tágabb dimenzióban tekintve a kérdést azt mondhatjuk, hogy a helyi vagy regionális vásárok és a helyspecifikus piacok felkeresése a *falusi* és *vidéki turizmus* és *helyi vendéglátás* megannyi válfajához kötődik (természet- és országjárás, kultúrturizmus, horgász- és lovasturizmus, gasztroturizmus, fürdő- és wellness-turizmus, vásárturizmus, fesztiválturizmus, stb.), amelyeknek *családokat* megmozgató ereje a családoknak és a családok közösségeinek adhat értelmes és tartalmas kikapcsolódást. A falusi és a vidéki turizmus számos formája természetesen a *helyi kézműves, ős- és kistermelői vásárok felkereséséhez*, az ott árult portékák, termékek megvásárlásához elsődlegesen kötődik, ezáltal tágabb kontextusban a *vidékfejlesztéshez* is hozzájárul, nem utolsósorban támogatva ezzel az ebből élő családokat, *helyi családi vállalkozásokat*.¹¹³

A vásárokat a késő középkortól kezdve mindig is a *kölcsönösség*, egyfajta *barátság* (*philia*), és a *fides*, mint *megbízhatóság* jellemezte,¹¹⁴ mindenki kölcsönös gazdagodására. Korunkra térve azt mondhatjuk, hogy az ilyen típusú, családok közös *önkéntes munkájára* épülő, a *családokat*, az *emberi kapcsolatokat* az említett módon valóban *gazdagító* kereskedelmi-vásári tevékenység, valamint a hipermarketek és plázák vasárnap is nyitva tartó, akár 0–24 órás üzemidejű, családapák és családanyák tízezreit dolgoztató, személytelen és tömegérzést keltő, fogyasztói szemléletű kereskedelmi tevékenysége között különbséget szükséges tenni.¹¹⁵

¹¹³ A családi fizetővendéglátástól a falusi turizmusig vezető úthoz lásd a szakirodalmat: HORVÁTH Alpár: Falusi turizmus – vidékfejlesztés. In: CSEKE Péter (szerk.): *Kistérségek – nagy remények? A társadalmi önépítés megújuló formáiról*. Kolozsvár, KOMP-PRESS Kiadó, 2009. 112. Hozzá kell azonban tennünk azt is, hogy amennyiben egy nagy látogatottságú turistaközpontként működő régióról van szó, akkor már a helybeli vendéglátással foglalkozók munkaidő-beosztásának a problémája is megjelenik, különösen, ha már nem is annyira panziókról, hanem szállodai szektorról van szó. Ilyen problémák merültek fel Spanyolország turistaparadicsomaiban. A témához ld.: ROSA QUESADA SEGURA (szerk.): *Tiempo de trabajo: empleo y calidad en la industria turística*. Málaga, Consejo Social de la Universidad de Málaga, 1999.

¹¹⁴ LUIGINO BRUNI: *L'ethos del mercato. Un'introduzione ai fondamenti antropologici e relazionali dell'economia*. Milano–Torino, Bruno Mondadori, 2010. 67–71.

¹¹⁵ PITRIK Anett a következőképpen fejezi be a már többször hivatkozott tanulmányát, kiemelve a vásárok és a piacok emberi kommunikációs többletértékét a bevásárlóközpontokkal szemben: „Mind a piac és a kereskedés első történeti leírásai, mind a mai beszámolók [...] arról vallanak, hogy a fogyasztói kultúra elterjedése és a piacszerkezeti változás egyre komolyabban fenyegetik a jellegzetes vásári miliót. Eszerint a vásárlás módja egyre jobban követi a »bevásárlótúrák« és nagyáruházi tárgyfogdosás kínálatát, vagyis az intimitás és személyesség felől a tömegesség és arctalanság felé mozdul(t) el. Bizonyos, hogy magát a vásározót és vevőjét, valamint az eladó családi és »munkahehelyi« környezetét is átalakítja ez a profilváltás. Ugyanakkor a visszatérintő mérlegelés alapján megállapítható, hogy éppen ezért a piacok sajátosságai később ismételten divattossá, kellemessé, igényelt formává válhatnak. Ennek életresegítésében, a *revival* gerjesztésében az idegenforgalom, a turizmus és a kisiparok növekvő népszerűsége is komoly szerepet játszik. De nem lehet kizárni azt sem, hogy az árucikkek és termékek (a piaci holmik) cseréje alig bír több jelentőséggel, mint a piaci kommunikáció maga, amely egyszerre kérés, válasz, kínálat, kiszolgálás, reklám, kapcsolatkeresés, ismeretseg-épités és alkalmi »hovatartozás« is...” PITRIK i. m. 110.

Már többször megállapítottuk, hogy a vasárnapi pihenő idő mindenki joga, így nem jogszerű senkit sem *munkára kényszeríteni vasárnap*, például *alacsonyán tartott alapbérrel*, hogy *rászoruljon* a munkavállaló a *vasárnapi munka* bérére, esetleg *pótlékára*. Úgy kell tehát megállapítani a munkavállaló bérét, hogy a *hétköznapi munkájának* béréből *méltón* el tudja tartani *magát és családját*.¹¹⁶ A tapasztalatok azt mutatják, hogy főszabály szerint a multinacionális vállalatokként működő hipermarketek minden probléma nélkül eleget tudnának tenni e követelménynek.

A szabad vasárnap intézménye tehát antropológiai alapokon nyugszik, amelyet a sok évszázados időmúlás bőségesen visszaigazolt, s elhagyásának káros következményei is azt tapasztalatilag megerősíteni látszik. A bevásárlóközpontok és hipermarketek dolgozóinak joguk van a szabad vasárnapra megfelelő bér mellett, amelyet hétköznapi munkájukkal kell, hogy megkeressenek. Ez pedig a munkaadó felelőssége, míg az említett kereskedelmi egységekben vásárló százezreket nem éri olyan hátrány, ami ne tenné indokolttá a szabad vasárnap intézményének akár törvényi eszközökkel való bevezetését.

2.4.12. A szabad vasárnap tartalommal való kitöltéséhez pénzügyi források is szükségesek a családok számára

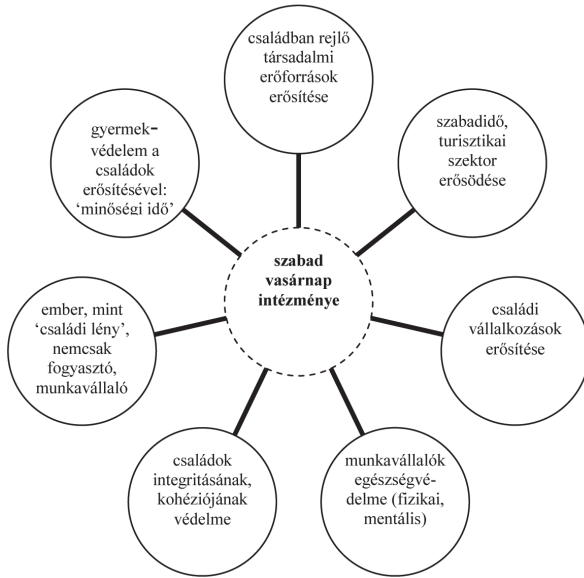
A 'szabad vasárnap' fémjelezte közpolitikai és társadalompolitikai cél a családok erősítése érdekében akkor válik valóban megcélózhatóvá, ha a munkaszüneti szabadnappá nyilvánított vasárnapot a családok olyan tevékenységekkel tudják kitölteni, amelyhez az eszközök a számukra rendelkezésre állnak. Kell, hogy legyenek olyan pénzügyi erőforrások, amelyek a családok közös vasárnapi együttlétét lehetővé teszik,¹¹⁷ de gondolhatunk akár családokat összefogó közös kulturális és szabadidős rendezvényekre, bálókra, fesztiválokra, rendezvénysorozatokra is, amelyek kapcsolati javakként a közjó elemeit is hordozzák stb. Az előbbit egy családi adózási rendszer is elősegítheti, de adott esetekben a szociális segélyek is feltétlenül szükségesek; az utóbbi megvalósulásához egy átgondoltabb és összefüggőbb családbarát közpolitikaalkotás szükséges több, családpolitikával határos szakpolitikai területen.

A 2. sz. ábrán a szabad vasárnap intézményének egyes társadalmi és gazdasági aspektusait igyekeztünk ábrázolni. A 3. sz. ábrán pedig a családokat erősítő *család-központú közpolitikaalkotás* és a családi vállalkozások különböző formációira épülő gazdaság egymást erősítő folyamatát mutatjuk be vázlatosan. Végül a 4. sz. ábrán azon *indokokat* foglaljuk össze, amelyek nézetünk szerint azon kérdésre adják meg a választ, hogy miért éppen a *vasárnap* legyen a *társadalmilag intézményesített* heti (kötelező) pihenőnap.

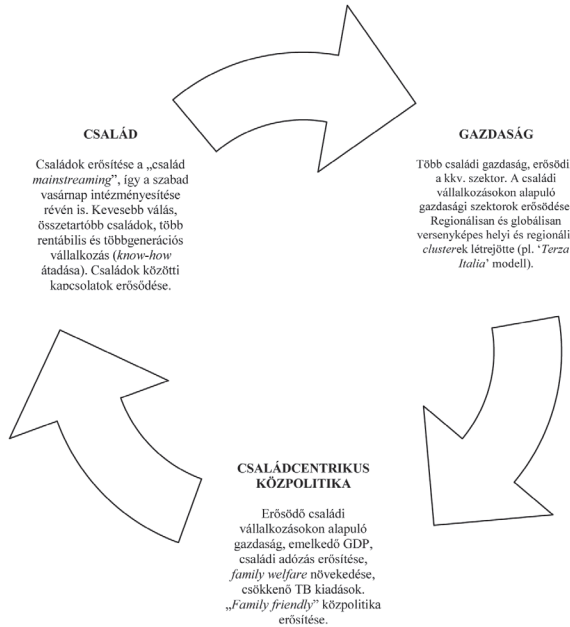
¹¹⁶ Lásd a 'családi fizetés', illetőleg a 'családi munkabér' fogalmát: PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Carta dei Diritti della Famiglia*. (22 ottobre 1983) art. 10. a.) http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_19831022_family-rights_it.html

¹¹⁷ Például a szülőknek kell, hogy legyen miből megvendégelni a rokonokat; kell, hogy legyen pénz vonatra szállni, hogy a családtagokat felkeressék; a nagymamának is valamiből meg kell vennie az alapanyagokat, hogy sütit süssön az unokáknak stb.

2. ábra: A ‘szabad vásárnap’ intézményének antropológiai, család-, társadalom- és gazdaságpolitikai összefüggései

3. ábra: A szabad vásárnap kontextusa: családközpontú társadalom- és gazdaságpolitika egymást erősítő összefüggései

4. ábra: A heti pihenőidőnek 'szabad vasárnap'-ként való meghatározása

